

**Magyar
Természetvédők
Szövetsége**

Föld Barátai Magyarország

**TANÁCSADÓK A
FENNTARTHATÓ
FEJLŐDÉSÉRT**

Zöld szempontok

*a környezetkímélő és a
fenntartható fejlődést
szolgáló fejlesztésekhez*

Tartalom

Zöld szempontok	4	8.3. Óvodák és iskolák fejlesztése (Lajtmann Csaba)	31
1. A helyi érdek európai érdek	5	Az óvoda- és iskolafejlesztések környezeti- és fenntarthatósági összefüggései	
2. A partnerség nem kéregetés!	5	Hibák és hiányosságok	
3. Európa itt épül	6	Jó példák, zöld példák	
Pályázati alapok 2000-2006		Segítő kérdések	
Pályázati alapok 2007 után (frissítve 2011-ben)		8.4. Városi területek rehabilitációja (Lajtmann Csaba)	33
4. A Nemzeti Fejlesztési Tervek (NFT)	10	A város-rehabilitációs projektek környezeti- és fenntarthatósági összefüggései	
A 2004-2006 közötti operatív programok		Hibák és hiányosságok	
A 2007-2013 közötti operatív programok (frissítve 2011-ben)		Jó példák, zöld példák	
A Regionális Operatív Programok		Segítő kérdések	
A ROP-ok céljai		8.5. Közlekedésfejlesztési projektek (Bojtos Ferenc)	35
Az intézményrendszeréről röviden (frissítve 2011-ben)		Az úthálózat fejlesztés környezeti- és fenntarthatósági összefüggései	
A fejlesztés sarkaszámjai		Hibák és hiányosságok	
5. A támogatási alapelvek	16	Jó példák, zöld példák	
6. Fejlesztett fejlesztés vagy fenntartható fejlődés?	17	Környezeti szempontú fenntarthatóságot erősítő elemek	
Fenntartható fejlődés: a filozófiától a pályázati űrlapig!		Segítő kérdések	
Nemes elvek gyakorlati kényszerpályán		9. Sikeres projektek	41
A cső végén		9.1 Szlovákia: „Faforgácsból fűtés”	41
7. Módszerek pályázatunk önellenőrzésére	20	Türelmes tervezés	
A Környezeti Fenntarthatósági Útmutató		Ahol fát vágnak, hullik a forgács	
A stratégiai környezeti vizsgálat		Adatlap – Biomassza fűtés a Besztercei kistérségben, SK	
A tervezés fontossága		9.2. Lengyelország: „Fejlesztés, csak természetesen”	42
8. Zöld szempontok a ROP pályázatokban	22	Kettő az egyben: LEADER és fenntartható fejlődés	
8.1. A foglalkoztatás bővítését célzó projekt javaslatok	23	Mai sikerélményt a jövő ígérete mellé!	
Foglalkoztatást bővítő projektek (Cselószki Tamás)	23	Adatlap – A Barycz folyó fenntartható fejlődési terve, PL	
A foglalkoztatási projektek környezeti és fenntarthatósági összefüggései		9.3. Románia: ökoturizmus a Nyárad völgyében	44
Hibák és hiányosságok		Adatlap – Nyárad völgyi ökoturizmus	
Jó példák, zöld példák		9.4. Csehország: templomtető és bicikliút	45
Segítő kérdések		Apróságoktól a nagy léptékű fejlesztésekig	
8.2. Turizmus (F. Nagy Zsuzsanna)	26	Adatlap – Komplex vidékfejlesztés Csehországban	
A turisztikai projektek környezeti-és fenntarthatósági összefüggései		9.5. Magyarország: tájgazdálkodás és foglalkoztatás	46
Hibák és hiányosságok		Túrkevédtől Óceániáig	
Jó példák, zöld példák		Cash flow, soul-flow	
Civil szervezetek részvétele fejlesztési projekteken:		Adatlap – Túrkevei legeltetés	
Segítő kérdések		9.6. Lettország:	
		A biogazdálkodás lényegében a kerék újra-feltalálása	47
		10. Szószedet	48
		11. Hasznos honlapok és források (frissítve 2011-ben)	49

Minden emberi tevékenységnek van környezeti hatása. Akár építünk, akár rombolunk, minden tevékenységünkkel megváltoztatjuk környezetünket. Pusztá fizikai létünk is „anyag és energia”, folyamatos kölcsönhatásban a környezettel.

Zöld szempontok

Kedves Olvasó! Nem spirituális utazásra hívjuk Önt, kiadványunk prózai és praktikus témáról szól: az Európai Unió strukturális alapjainak felhasználásával Magyarországon megvalósuló pályázati programokról, fejlesztésekről, beruházásokról, szakképzésekről, illetve ezek közvetlen és távolabban megnyilvánuló környezeti hatásairól.

A regionális fejlesztési programok első két évében számos pályázó nem értette meg a pályázati űrlap környezeti fenntarthatóságára vonatkozó kérdését. Volt, aki kategorikusan kijelentette: a projektnek nincs semmilyen környezeti hatása!

E kiadványban megmutatjuk, mit értünk „környezeti hatás” és „fenntarthatóság” alatt, milyen „zöld” szempontokat érdemes végiggondolni és figyelembe venni egy pályázat kidolgozása során.

Elemi érdekünk, hogy a 2007-től jócskán megnövekedő fejlesztési pénzekből olyan térségi és ágazati fejlesztési programok valósuljanak meg, amelyek gazdasági, szociális és környezetvédelmi szempontból egyaránt sikeresek, hosszú távon fenntarthatóak.

A füzetben megkíséreljük „demisztifikálni”, gyakorlati példákon keresztül életszerűbbé tenni a szinte felfoghatatlan, milliárdos költségvetésű uniós és nemzeti tervezési és fejlesztési folyamatokat, operatív programokat és pályázatokat, illetve megmutatni ezek közvetlen és közvetett környezeti hatásait.

Röviden elmagyarázunk pár sokszor félreértett kifejezést, mint a fenntartható fejlődés, stratégiai környezeti vizsgálat, externális költségek vagy biodiverzitás.

Az előző évek hazai és nemzetközi tapasztalatai alapján bemutatunk egy sor pozitív vagy negatív értelemben mintaértékű pályázatot, megvalósult programot. Igyekszünk hasznos, a pályázatírásnál konkrétan beépíthető ötleteket adni, illetve összeszedtük azokat a segítő kérdéseket, amelyeket érdemes feltennünk ma unknak a pályázatunk lehetséges környezeti hatásaival kapcsolatban.

A szemléletformálás alapcélja az attitűd megváltoztatása. A helyes szemlélet azonban még csak belső indíttatás. A helyes cselekvéshez külső keretekre: lehetőségekre, erőforrásokra és időre is szükség van.

Bízunk abban, hogy e segédlet nyomán több, környezeti szempontból hatékonyabb és fenntartható projekt indul el a következő tervezési periódusban.

Budapest, 2006

1. A helyi érdek európai érdek

Egy juhász terelgeti nyáját, fújja furulyáját... és ezzel máris hozzájárul a Nemzeti Fejlesztési Terv célkitűzéseéhez, az Európai Unió hatályos környezetpolitikai irányvonalaihoz, jogosult Strukturális Alapokból származó támogatásra, megvalósítja a hagyományos tájgazdálkodás legjobb gyakorlatát és gyakorlatba ülteti a fenntartható fejlődés sokaknak érthetetlen koncepcióját is. Értsük meg együtt az összefüggéseket!

Magyarország alig 15 év alatt diktatórikus, KGST tagállamból demokratikus berendezkedésű, piacgazdaságon alapuló Európai Unió tagállammá alakult.

Az emberek viszont nem változtak: élük az életüket, keresik a boldogulásukat, és talán próbálják megérteni az a hatalmas változást, ami körülöttük – és immár aktív részvételükkel - zajlik.

Tudatosítanunk kell magunkban, hogy kis civil szervezetek szerény léptékű, helyi tevékenységei - akár egy párezer forintból, önkéntesek bevonásával megvalósított faültetés is - közvetlenül illeszkednek az országos, európai és globális rendszerekbe, gazdasági, politikai, társadalmi és környezeti szempontból egyaránt.

A világ egy kis faluvá zsugorodott. Matematikusok kiszámolták, hogy a világon bármely két ember összesen hét ismerősön keresztül kapcsolatba hozható egymással. Az általunk Pesten megvásárolt tornacipő vagy számítógép társadalmi-gazdasági és környezeti hatásai Indonéziában és az USA-ban érvényesülnek – hol negatív, hol pozitív értelemben.

Első és legfontosabb feladatunk átlátni, hogy nem hagyják vagyunk a nagyító alatt. Büszkén fel kell vállalnunk, hogy helyi erőfeszítéseink közvetlen kölcsönhatásban állnak a nagy rendszerekkel. Ez pedig egyszerre óriási lehetőség és felelősség!

2. A partnerség nem kéregetés!

A projektfejlesztés és pályázatírás nem koldulás! A támogatási folyamatban két vagy több, önálló jogi személyiséggel és küldetéssel rendelkező - tehát egyenrangú - szervezet vállal, korrekt javaslattétel és átlátható döntés alapján szerződéssel szabályozott partneri viszonyt.

Az alá-fölérendeltségi viszony feltételezése hibás megközelítés. Sőt, valójában pályázó és támogató egy hajóban eveznek!

Üzleti együttműködés során a megrendelő és szolgáltató közvetlen visszacsatolások viszonyban áll. (pl.: A szerelő a kialakított összeg ellenében megjavítja a csöpögő csapunkat, a munka eredményéről pedig közvetlenül meggyőződhetünk.)

Megrendelő → ← Szolgáltató

Non-profit együttműködés során a szponzor egy harmadik személy, a haszonélvező

számára rendeli meg a szolgáltatást. (Azaz a szerelő a pénzünkért valaki másnál javítja meg a csapot – a szerelés eredményéről pedig tájékoztat minket, de nincs közvetlen visszacsatolás.)

Szponzor → Szolgáltató → Haszonélvező

Megrendelőként nyilván abban a szolgáltatóban bízunk meg legjobban, aki 1) szakmai és ár tekintetében is a legjobb ajánlatot teszi 2) tényleg a legjobb munkát végzi és 3) az elvégzett javításról ellenőrizhető módon tájékoztat minket.

Figyeljünk a kulcsszavakra! A támogató nem jótékonysági adománnyal segít, hanem dokumentált szolgáltatást rendel meg tőlünk egy harmadik fél javára. (A haszonélvező nem feltétlenül valós személy: a természet, az állatok, egy közösség stb.)

A pályázati programok esetében – mint szolgáltatóknak – a feladatunk igen összetett. Meg kell győznünk a lehetséges támogatót arról, hogy 1) vállalja fel az ügyet, 2) minket bízson meg a feladattal, 3) korrekt, átlátható és minőségi szolgáltatást kell nyújtanunk a haszonélvezők javára, valamint 4) gondoskodnunk kell a támogató irányába való visszacsatolásról.

Fontos! A támogató nem ellenérdekelt! Nem az a célja, hogy „lebuktasson” minket, hanem hogy a legjobb minőségű és leghatékonyabb munka valósuljon meg!

Ne feledjük, a Strukturális Alapok és kormányzati források közpénzek! A pályázatot szervezetek, minisztériumok és fejlesztési hivatalok csak közvetítő ügynökségek, nem a saját pénzüket osztják!

Szponzor → Közvetítő ügynökség → Szolgáltató → Haszonélvező

Nota bene, az NFH-ban, Irányító hatóságokban és Államkincstárban sem árt tudatosítani, hogy a projektgazdákkal közös érdekük a minél több, sikeres fejlesztési projekt megvalósítása.

3. Európa itt épül

Ahhoz, hogy megérthessük a különböző szintű fejlesztési programok illeszkedési pontjait, röviden át kell tekintenünk a rendszer főbb elemeit, sarokszámait és jelentősebb eseményeit. Az Európai Unió teljes kronológiájából kiemeltük a témánk szempontjából fontos mérföldköveket.

1988. augusztus - Diplomáciai kapcsolatok felvétele az Európai Közösségek és Magyarország között. Ne feledjük: hazánk akkor még pártállam volt, csak a vasfüggöny mögötti integrációt ismerte: a KGST-t és a Varsói Szerződést.

1993. június 21-22. Az Európai Tanács úgy határoz, hogy a közép- és kelet-európai társult országok az Európai Unió tagjai lehetnek, amennyiben az ún. koppenhágai kritériumokat teljesítik: Demokratikus jogállamiság, a közösségi joganyag (acquis communautaire) átvételére és alkalmazására alkalmas intézményrendszer, piacgazdaság, az emberi és kisebbségi jogok biztosítása.) Mellesleg az Unióról szóló Szerződés is csak 1993. november 1-jén lépett hatályba.

1994. április 1. Magyarország hivatalos csatlakozási kérelmének benyújtása. Az elkövetkező alig 10 év alatt kellett a magyar jogrendet és gazdaságot EU-kompatibilissé tenni.

1998. március 31. - Megkezdődnek a hivatalos csatlakozási tárgyalások Magyarország és az Európai Unió között. Azóta éves ország-jelentés készül a kritériumoknak való megfelelésről és esetleges normaszegésekről.

2004. május 1. - Magyarország tizedmagával az EU teljes jogú tagjává vált. A következő bővítés 2007-re várható.

Mint látjuk, az alapvető és rendszerszintű politikai, gazdasági és társadalmi változások nagyon gyorsan történtek és korántsem értek nyugvópontra. Közhelynek számít, hogy immár részesei vagyunk a változásoknak, nem csupán szemlélői. Most, amikor pályázati programokról és fejlesztésekről beszélünk, vegyünk elő egy másik szólást: „Mindenkinek a saját szerencséjének kovácsa”. Jó, ha látjuk a magasabb összefüggéseket és megtanuljuk beleilleszteni helyi kezdeményezéseinket a nemzeti és uniós programokban, de ne tévesszük szem elől: elsősorban saját szűkebb környezetünk állapotáért és boldogulásáért vagyunk felelősek és ezért is tehetünk a legtöbbet.

Pályázati alapok 2000-2006

A rendszerváltás után rengeteg segélyprogram indult, nemzetközi támogató szervezetek tucatjai segítettek a demokrácia fejlődését. A szabadon, különösebb megkötések nélkül felhasználható támogatások célja az volt, hogy pénz kerüljön a rendszerbe, kiforrjanak a demokratikus intézmények. Amint az EU reálisan elérhető közelségbe került és hozzáférhettünk mindhárom uniós Előcsatlakozási Alaphoz is (PHARE, ISPA és SAPARD), más nemzetközi segély-támogatások megkezdtek kivonulásukat az országból. A 2000-2006-os költségvetési időszakban – melyben a jelen kiadványunkban ismertetett tapasztalatokat gyűjtöttük – az Európai Unió regionális politikája az alábbi pénzügyi eszközökre támaszkodott:

Strukturális alapok

1. **Az Európai Regionális Fejlesztési Alap** (ERFA, angol rövidítése ERDF) feladata a regionális egyenlőtlenségek csökkentése, a gazdasági és szociális felzárkóztatás. Területfejlesztési, infrastrukturális, kutatás-fejlesztési (K+F), oktatási, egészségügyi és környezetvédelmi programokat egyaránt támogat.
2. **Az Európai Szociális Alap** (ESZA, angol rövidítése ESF) célja a mun-kanélküliség csökkentése. Támogatja az (innovatív) munkahely-teremtési kezdeményezéseket, az át- és továbbképzéseket, illetve a diszkriminációt csökkentő - megszüntető kezdeményezéseket.
3. **Az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap Orientációs Része** (EMOGA, angolul EAGGF GF) feladata a mezőgazdasági infrastruktúra korszerűsítése, az agrár-termékek minőségének és piacképességének javítása, az agrár-környezetvédelem és a mezőgazdasági munkából élők támogatása.
4. **A Halászati Orientációs Pénzügyi Eszköz** (HOPE, angolul FIFG) csak a teljesség kedvéért érdemel említést. Környezeti szempontból azért jelzésértékű,

hogy a halállományt külön strukturális alap igyekszik megvédeni a teljes lehalásztól.

Ezen alapok 94%-át három – területi és tematikus szempontok szerint meghatározott – célkitűzés szerint használták fel az Unió tagországai, de négy ún. **Közösségi Kezdeményezést** is létrehozott az EU a teljes területét érintő problémákra.

Ezek:

- INTERREG a határon átnyúló együttműködésekre;
- LEADER+ a vidéki térségek partnerségi alapú, helyi közreműködéssel megvalósuló fejlesztésére;
- EQUAL a munkaerőpiaci esélyegyenlőség megvalósítására;
- URBAN városfejlesztési stratégiák partnerségi alapú kidolgozására.

Az ún. **Kohéziós Alap**: nagyméretű környezetvédelmi és közlekedési infrastrukturális beruházások társfinanszírozására szolgál.

Pályázati alapok 2007 után (frissítve 2011-ben)

2007-től az alapok és a támogatási elvek rendszere megváltozott, a korábbi négy strukturális alap, a közösségi kezdeményezések és a Kohéziós Alap helyett két strukturális alap működik:

- **Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA)**
- **Európai Szociális Alap (ESZA).**

A **Kohéziós Alap** beépült a strukturális segítségnyújtás programozásába a különböző alapokból származó támogatások közötti nagyobb összhang érdekében. Leválasztásra kerültek a közös agrárpolitikához, illetve a közös halászati politikához kapcsolódó finanszírozási eszközök, és létrejött:

- **Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alap (EMVA)**
- **Európai Halászati Alap (EHA).**

A korábbiak helyett **három új célkitűzést** határoz meg a Bizottság:

- **Konvergencia**
- **Regionális versenyképesség és foglalkoztatás**
- **Európai területi együttműködés**

	Konvergencia	Regionális versenyképesség és foglalkoztatás	Európai területi együttműködés
ERFA	<ul style="list-style-type: none"> - K+F, innováció, vállalkozás; - információs társadalom; - környezetvédelem; - kockázat-megelőzés (környezeti kockázatok megelőzési, kezelési tervei); - turizmus; - kultúra (örökségvédelem, infrastruktúra, szolgáltatások, vonzerők); - közlekedési beruházások (a transeurópai hálózatoktól a városi közlekedésen át az integrált tiszta közlekedési stratégiáig); - energia; - beruházás az oktatásba, egészségügybe. 	<ul style="list-style-type: none"> - innováció és tudásalapú társadalom; - környezetvédelem és kockázat-megelőzés (barnamező, terület-rehabilitáció, energia-hatékonyság, megújuló energia, kockázat-megelőzés és kezelés, tiszta városi közlekedés); - a közlekedési és telekommunikációs szolgáltatásokhoz való hozzáférés (másodrendű közlekedési hálózatok, internet-hozzáférés stb.). 	<ul style="list-style-type: none"> - határon átnyúló gazdasági, társadalmi, környezetvédelmi tevékenységek; - transznacionális együttműködés (vízgyógyítás, integrált területfejlesztés, tudományos-technológiai hálózatok); - interregionális együttműködés (innováció, környezetvédelem, kockázat-megelőzés, tudásalapú társadalom, tapasztalat-transzfer).
ESZA	<ul style="list-style-type: none"> A „Regionális versenyképesség” célkitűzésben támogatottakon túl: - Befektetés a humán tőkébe (oktatási reform, élethosszig tartó tanulás stb.); - Intézményi kapacitás erősítése, a közszolgáltatások hatékonysága, jobb kormányzás. 	<ul style="list-style-type: none"> - A gazdasági változásokhoz való alkalmazkodóképesség javítása; - Inaktív foglalkoztatáshoz való hozzáférése; - Hátrányos helyzetűek társadalmi integrációja; - Társadalmi tőke erősítése (oktatási, képzési reform, hálózatosodás) 	

4. A Nemzeti Fejlesztési Tervek (NFT)

Az EU Strukturális Alapjaiból származó fejlesztési források felhasználásához ismernünk kell pár, egymásra épülő és egymásból fakadó dokumentumot.

A fejlesztési dokumentumok tartalma és alapelvei érdemben nem változtak, az egyre hangzatosabb elnevezések és címek viszont annál többször. A jó hír, hogy a fejlesztési irányok folytonosak, a rossz hír pedig az, hogy pályázataink érdekében el kell igazodnunk az „újracímkezett” verziók között.

Lássuk a lényegét:

2000-2006	2007-2013
Közösségi Támogatási Keret (KTK) A támogatások elosztásának jogi-pénzügyi keretszerződése.	Az Unió részéről a Közösségi Stratégiai Irányelveket (KSI) tekinthetjük iránymutatónak.
Nemzeti Fejlesztési Terv (NFT-I) A 2004-2006 közötti időszakra szól, és kb. 1200 Mrd forintnyi EU támogatást „hozott be”.	Nemzeti Stratégiai Referenciakeret (NSRK) A KSI értelmében a tagországoknak 2007-13-ra NFT helyett NSRK-t kell készíteniük. Ugyanez a dokumentum már futott NFT-II és Európa Terv néven is, majd Új Magyarország Program, Új Magyarország Fejlesztési Terv címen, legújabban Új Széchenyi Terv néven.
Ágazati és Regionális Operatív Programok az alábbi táblázat szerint – itt is több névváltozás történt;	
Az egyes intézkedések (projektek, pályázatok) részletes leírását tartalmazó ún. Program-kiegészítő Dokumentumok	Kétéves akciótervek .

A 2004-2006 közötti operatív programok

Mivel példaink, tapasztalataink 2004-06-ból származnak, röviden visszatekintünk erre az időszakra is: A 4+1 operatív program

AVOP – Az Agrár és Vidékfejlesztési Operatív Program célja a versenyképes mezőgazdaság erősítéséhez kapcsolódó beruházások ösztönzése, vidék infrastrukturális fejlesztése és a vidéki lakosság alternatív jövedelemszerzési tevékenységeinek az ösztönzése. www.fvm.hu
GVOP – A Gazdasági Versenyképesség Operatív Program célja a befektetés-ösztönzés, a KKV-k fejlesztés, a K+F kapacitások megerősítése, valamint az e-gazdaság és e-közigazgatás fejlesztése. www.gkm.hu

HEFOP – A Humán Erőforrás-Fejlesztési Operatív Program célja az aktív munkaerő-piaci politikák támogatása; a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem, az oktatás és képzés fejlesztése, az alkalmazkodóképesség és vállalkozói készségek javítása; valamint az oktatási, szociális és egészségügyi infrastruktúra fejlesztése. www.fmm.gov.hu
KIOP – A Környezetvédelmi és Infrastruktúra Fejlesztési Operatív Program célja a nagyobb léptékű környezetvédelmi és közlekedésfejlesztési infrastrukturális beruházások támogatása a Kohéziós Alappal összehangolva. www.gkm.hu
ROP – A Regionális Fejlesztés Operatív Program átfogó célja a kiegyensúlyozott területi fejlődés elősegítése. www.oth.gov.hu

A 2007-2013 közötti operatív programok (frissítve 2011-ben)

A Nemzeti Stratégiai Referenciakeret - Új Magyarország Fejlesztési Terv (ÚMFT) keretében az Európai Uniótól a 2007-2013 időszakra hazánk együttesen 22,4 milliárd euró (mintegy 6 000 milliárd forint) fejlesztési támogatásra lett jogosult. Az alábbi táblázatban máris **kiemeltük** a környezeti fenntarthatóság szempontjából **aggályos területeket!**

Tematikus és területi prioritások	Operatív program	Prioritási tengely
Gazdaságfejlesztés	Gazdaságfejlesztés, GOP	K+F, innováció erősítése; KKV-fejlesztés; üzleti környezet fejlesztése; logisztikai központok , infokommunikációs infrastruktúra fejlesztése, befektetésösztönzési és piacfejlesztési tanácsadás
Közlekedésfejlesztés	Közlekedés, KÖZOP	az ország és a régióközpontok (nemzetközi) elérhetőségének javítása ; a térségi (régión belüli) elérhetőség javítása; a városi és elővárosi közösségi közlekedés fejlesztése; az áruszállítás-logisztika közlekedési infrastruktúrájának fejlesztése , az intermodalitás fejlesztése

Társadalmi megújulás	Társadalmi megújulás, TÁMOP	a munkaerőpiaci részvétel növelése; alkalmazkodás a változásokhoz; oktatás és képzés; a társadalmi összetartozás erősítése; egészségfejlesztés
	Társadalmi infrastruktúra, TIOP	Munkaügyi; oktatási; szociális; egészségügyi; kulturális intézmények fizikai beruházásai
Környezeti és energetikai fejlesztés	Környezet és energia, KEOP	egészséges, tiszta települések ; vizeink és természeti értékeink jó kezelése; környezetügy, mint gazdasági hajtóerő ; megújuló energia és energiahatékonyság fejlesztése
Területfejlesztés	Konvergencia régiók operatív programjai: Nyugat-dunántúli Közép-dunántúli Dél-dunántúli Észak-magyarországi Észak-alföldi Dél-alföldi OP.	regionális gazdaságfejlesztés; a régiók turisztikai potenciáljának, szabadidő-gazdaságának stratégiai fejlesztése ; térségi infrastruktúra és települési környezet fejlesztése; humán és közösségi infrastruktúra térségi dimenzióinak fejlesztése valamint a közszolgáltatások hatékony és racionális térségi ellátásának biztosítása; regionális integrált térségi programok és kiemelt térségi, illetve tematikus integrált fejlesztések
	Észak-magyarországi OP	Innováció-orientált gazdaságfejlesztés ; közszolgáltatási szektor- és intézményrendszer fejlesztése; természeti és épített környezet revitalizálása; közlekedés fejlesztése
Államreform	Államreform, ÁROP Elektronikus közigazgatás, EKOP	a politikaalkotás és végrehajtás eredményességének javítása; a szolgáltatások minőségének javítása; a humán erőforrás minőségének növelése; a szabályozás minőségének fejlesztése; a szubszidiaritás, decentralizáció érvényesítése; IT tartalom- és szolgáltatásfejlesztés, e-közigazgatás; a digitális írástudás elősegítése
Az ÚMFT koordinációja és kommunikációja	Végrehajtás OP	

Az Európai Területi Együttműködés célkitűzés keretében megvalósításra kerülő operatív programok nem képezik a Nemzeti Stratégiai Referenciakeret részét.

A Regionális Operatív Programok

A Regionális Operatív Programok célja a kiegyensúlyozott területi fejlődés (konvergencia) elősegítése. A ROP-ban minden „vertikális”, ágazati fejlesztési cél megjelenik, átfedi és kiegészíti a többi OP-ot. A 2006-ig tartó átmeneti időszakban országos ROP készült, mivel a hét újonnan lehatárolt, kb. három megyényi területet fedő, ún. NUTS II-es szintű régió még nem volt önállóan felkészült az Unióból érkező támogatások közvetlen fogadására.

Az Európai Unió 2007-től decentralizációra hivatkozva a végrehajtás terhére jobbára a régiók vállára helyezi, ugyanakkor úgy tűnik, a szubszidiaritás és decentralizáció a gyakorlatban még odébb van. A hét régió külön ROP-ot készít, de csak Budapest és agglomerációja marad meg önálló területnek, a hat másik régió a Konvergencia ROP alatt újraegyesül.

Egy ROP nem fedi le egy-egy régió teljes fejlesztési szükségleteit, hanem olyan fejlesztésekre koncentrál, melyek végrehajtása elsősorban a régió területi sajátosságaihoz illeszkedik, az eltérő földrajzi, gazdasági, kulturális adottságokból kiindulva szolgálják a helyi, regionális érdekeket és a helyi, kistérségi szereplők részvételével valósul meg.

A ROP-ok céljai

2004-2006 között

- 1) a természeti értékek és a kulturális örökség turisztikai célú fenntartható hasznosítása,
- 2) a vonzó települési környezet kialakítása és a gazdasági potenciál fejlesztése a városokban, illetve

3) a megújulásra képes helyi társadalom megteremtése volt a három ún. specifikus célkitűzés. Ezekhez illeszkedően meghatározott beavatkozási területekre, intézkedésekre lehetett benyújtani pályázatot.

A 2007-13 közötti időszak ROP prioritásai lényegében ugyanezeket a célokat fogalmazzák meg kissé részletesebb bontásban:

- **regionális gazdaságfejlesztés;**
- **a régiók turisztikai potenciáljának, szabadidő-gazdaságának stratégiai fejlesztése;**
- **térségi infrastruktúra és települési környezet fejlesztése;**
- **humán és közösségi infrastruktúra térségi dimenzióinak fejlesztése valamint a közszolgáltatások hatékony és racionális térségi ellátásának biztosítása;**
- **regionális integrált térségi programok és kiemelt térségi, illetve tematikus integrált fejlesztések**

Az intézményrendszeréről röviden (frissítve 2011-ben)

A 2007–2013-as programozási időszakban az Új Magyarország Program és az Új Magyarország Fejlesztési Terv végrehajtásával a 2006-ban alakult Községi Támogatások Koordinációs Szervezete (lényegében a Nemzeti Fejlesztési Hivatal), majd a kormányváltás következtében megszűnő Nemzeti Fejlesztési Hivatal utódként a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség (NFÜ) foglalkozik legmagasabb szinten. Az NFÜ a 2010-es kormányváltás óta a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium intézményeként működik.

Közreműködnek még:

a) az irányító hatóságok:

- Koordinációs Irányító Hatóság
- Gazdaságfejlesztési Programok Irányító Hatósága
- Humán Erőforrás Programok Irányító Hatósága
- Környezetvédelmi Programok Irányító Hatósága
- Közigazgatási Reform Programok Irányító Hatósága
- Közlekedési Programok Irányító Hatósága
- Regionális Fejlesztési Programok Irányító Hatósága
- Nemzetközi Együttműködési Programok Irányító Hatósága

b) közreműködő szervezetek – ezek többségét az NFÜ fennhatósága alá rendelte a 2010 tavaszán hivatalba lépett kormány;

c) az ellenőrzési / audit hatóság (Európai Támogatásokat Auditáló Főigazgatóság, a Nemzetgazdasági Minisztérium /NGM/ intézménye);

d) a kifizető és igazoló hatóság (Nemzeti Programengedélyező Iroda, az NGM intézménye);

e) a monitoring bizottságok..

A fejlesztés sarokszámai

Baráth Etele, az európai ügyekért felelős tárca nélküli miniszter szerint az első NFT 10 százalékkal növeli 2004 és 2010 között a magyar bruttó nemzeti jövedelmet, ami 2004-es áron számolva, a magyar forrásokkal együtt összesen mintegy 2 ezer milliárd forintot jelent a 7 évre elosztva.

Az első NFT pályázati periódusa 2004-ben kezdődött, de 2006 tavaszán csak a támogatások negyede ért célba, a szerződések 4/5-ét kötötték meg.

Ez az átfutás egyébként jogi értelemben nem számít mulasztásnak, ugyanis a támogatások lehívására és kifizetésére a támogatási döntéstől számítva összesen három év áll rendelkezésre. Ezért kell 2008-ig kell befejezni az első NFT alatt indult fejlesztési programokat és beruházásokat.

Az elosztás főszámai:

Vállalkozásoknak	31,4 %	199 Mrd Ft	796 M EUR
költségvetési szervezeteknek,	60,5 %	383 Mrd Ft	1532 M EUR
nonprofit szervezeteknek	8,1 %	51 Mrd Ft	204 M EUR
	8,1 %	633 Mrd Ft	2532 M EUR

A 633 milliárdból 80 milliárd (316 millió €) került a Regionális Operatív Programba, a hazai önrésszel együtt pedig már 116 milliárdos regionális fejlesztésről beszélhetünk. A szerződött fejlesztési projektekből 86 turisztikai, 74 útfejlesztési, 30 város-rehabilitációs, 98 óvodai és alapfokú oktatási intézmény-fejlesztési beruházás, 103 képzési és foglalkoztatási projekt valósul meg. A legkisebb megítélt támogatás 9 millió, a legnagyobb 1,5 milliárd forint.

Az új uniós költségvetés megnégyszerezte a strukturális alapokat. 2000-2006-között 213 milliárd euró, míg a bővítést követő első költségvetésben, 2007-13 között 862 milliárd 363 millió euró lesz a kiadási oldal. Magyarország hét év alatt 33 milliárd euró uniós forrást kap, 8,3 milliárd eurót kell befizetni, így **a nettó pozíció 22,6 milliárd euró, azaz mintegy 6 000 milliárd forint lesz.**

Tudatosítsuk magunkban: 2007-13 között tízszer annyi Uniós forrást használhatunk majd fel, mint az elmúlt két évben. Ez időarányosan is háromszoros forrásbővülés.

Elvileg nem lesz, nem lehet forráshiány, de felelősségünk is ugrásszerűen növekszik. A hirtelen gazdasági növekedés óriási veszélyeket is rejt!

Az EU-s alapok kivétel nélkül társfinanszírozást biztosítanak, azaz óriási önrészeket is kell a nemzetközi támogatás mellé raknunk. Vajon kik és milyen pályázatokra fogják felhasználni ezeket a forrásokat? Mire költünk majd el ennyi pénzt, és milyen hatással lesz ez környezetünkre?

Tegyük hozzá, ez a támogatás még mindig kevesebb, mint huszada a GDP-nek. Ne becsüljük le az Európai Unió segítségét, de ne is essünk hasra tőle. Az igazi

értékeket ugyanis mi magunk állítjuk elő, ha pedig átgondolatlanul, zsigerből használjuk fel a támogatásokat, hatalmas károkat is okozhatunk!

5. *A támogatási alapelvek*

A pályázataink előkészítése során fontos, hogy ismerjük és érdemben figyelembe is vegyük az EU támogatások alapelveit.

- **Programközpontúság.** A támogatási alapok céljainak meghatározása és végrehajtása többéves programozási rendszerben történik. Az EU csak középtávú regionális fejlesztési programokba és stratégiákba illeszkedő projekteket támogat, ettől eltérő, egyedi projekteket nem. A saját projektek kidolgozásához tehát érdemes elolvasni az NRSK-t, alias NFT-II-t, amely az „Az Új Magyarország programja” címmel letölthető a www.nfh.hu portálról – és szó szerint idézni belőle pályázatunkban.
- **Konzisztencia** a Közösségi Stratégiai Irányelvek, az NSRK és az operatív programok között, **koordináció** az alapok és támogatók között, illetve illeszkedés a jogszabályokhoz.
- **Partnerség:** az Európai Bizottság és a tagállam szoros együttműködése mellett a tagállam – saját hagyományainak és szabályainak megfelelően – köteles együttműködni a regionális, helyi és más hatóságokkal, gazdasági és szociális partnerekkel és más releváns testületekkel, szervezetekkel.
- **Megosztott felelősség.** A programkészítés, a döntések és a megvalósítás felelőssége megoszlik az Unió, a nemzeti kormányok és a helyi megvalósító intézmények között. Projektek esetében is felelősséget kell tudnunk vállalni. Ehhez egyrészt minden papírnak rendben kell lennie, szervezeti, adminisztratív és személyi vonatkozásban is. A dokumentációk többsége – alapító okiratok, együttműködési nyilatkozatok, jegyzőkönyvek, önéletrajzok, jelentések, bemutatkozó és referencia anyagok stb. – pályázattól függetlenül előre „betárazható”. Persze a papírra írt együttműködésnek nem csak papíron kell léteznie!
- **Közös menedzsment.** Az Európai Bizottság és a tagállam közösen felel a programok terv szerinti végrehajtásáért, a stabil pénzügyi menedzsmentért.
- **Átláthatóság.** A források legális felhasználására és a teljes körű ellenőrizhetőségére vonatkozó elv. Magyarul mindent dokumentálni kell. Ne feledjük, a másik oldalon nem ellenségek, hanem partnerek ülnek! A pénzosztó szervezetek a sikeres projektekből érdekelték, nem abban, hogy lebuktassanak minket. Valós példa: egy PHARE pályázatból egy szervezet megfelelően dokumentálva elszámolt 10 láda, azaz 200 liter vodkát (!), ugyanis a Duna-deltában ez a révkalauzok egyik fizetőeszköze a román lej helyett. Nem trükközni kell, hanem rugalmasan és nyitottan kommunikálni.
- **Koncentráció.** A különböző alapok forrásait együtt kell felhasználni, olyan módon, hogy együttesen érjenek el koncentrált hatást az előre meghatározott területen. Érdemes tehát a párhuzamos programok dokumentációit is olvasgatni és hivatkozni rájuk, még ha konkrétan oda nem is pályázunk. Ne feledjük, a környezetvédelem és fenntarthatóság olyan horizontális téma, amely minden

pályázatban megjelenik.

- **Addicionalitás.** A strukturális alapok hozzájárulása nem helyettesítheti a tagállam azonos célra szánt közkiadásait.
- **Komplementaritás:** Az EU csak kiegészítő társfinanszírozást biztosít a nemzeti, regionális vagy helyi tevékenységek megvalósításához. Az elv az, hogy ezáltal közvetlen érdekelttség alakul ki, ami a komolyabb felelősségérzet alakul ki a projektek megvalósítói körében. A gyakorlat ezt annyiban igazolja is, hogy a saját forrás előteremtése a tökehiányos szervezeteknek komoly gondot jelent. Az egyéb pályázati lehetőségek szintén csak meghatározott programokra nyújtanak társfinanszírozást, önrészre csak elvételre lehet pályázni. (A Mobilitás egyes pályázatait a kivételek.)
- **Szubszidiaritás és decentralizáció.** A megvalósításnak a megfelelő területi szinten kell történnie, a tagállam felelősségére. A döntések azon a lehető legalacsonyabb szinten születnek, ahol a legtöbb információ áll rendelkezésre és a leghatékonyabb döntés hozható meg. A hazai pályázatokat többnyire országos vagy regionális hatáskörű döntéshozó testületek bírálják el. A bírálók között az adott szakterület és földrajzi terület ismerői is helyet foglalnak.

6. *Fejlesztett fejlesztés vagy fenntartható fejlődés?*

A hetvenes évek óta az emberiség – nem csak a zöldek, de az állami és gazdasági döntéshozók is – felismerték a növekedés határait. Fontos stratégiák, egyezmények és megállapodások születtek, de a folyamat igen lassú, rengeteg az érdekellentét, a megtorpanás, visszafordulás és kibúvás - miközben globális és lokális környezetünk állapota folyamatosan romlik.

A gazdaság, a társadalom és a környezet viszonyrendszerével kapcsolatban ugyanis rengeteg a súlyos félreértés. A jelenlegi fejlesztési irányvonalakban a „dübörgő” gazdasági fejlődés, a GDP növelése jelenti a célt, amelyből megoldhatjuk a szociális és környezeti problémákat.

Ami azonban megoldásnak tűnik rövidtávon, a visszacsatolások révén hatványozottan újratermeli a problémákat. E tekintetben a közlekedés példája a leglátványosabb. Ma már mindenkinek lehet biztonsági övvel, légzsákkal felszerelt biztonságos autója, épülnek az autópályák, magas és mélygarázsok, még a városi utak minősége is javulgat. Csakhogy a motorizáció növekedése nem megoldást jelent a közlekedési problémákra, hanem maga a közlekedési probléma okozója.

Hasonlóképp a gazdaság fejlődése a jólét egyik, de nem egyetlen tényezője. Fontos tehát elfogadnunk azt a szemléletet, mely szerint a fejlesztési programok célja a szociális jólét, az élet minőségének javulása, amelyhez a gazdaság, a versenyképesség és a munkahelyek számának növelése, a beruházások és támogatások eszközt jelentenek, a környezet, a természeti erőforrások folytonos megléte pedig előfeltétel.

A fejlesztési programok során olyan projektekre és pályázatokra van szükség, amelyek azon túl, hogy megfelelnek az uniós elvárásoknak, a környezetvédelmi

jogszabályoknak és előírásoknak, céljaikat és eszközeiket tekintve egyaránt érdemben figyelembe veszik a fenntartható fejlődés alapelveit és módszereit.

Fenntartható fejlődés: a filozófiától a pályázati úrlapig!

„A fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen szükségleteit, anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő nemzedékek esélyét arra, hogy ők is kielégíthessék szükségleteiket”

A Brundtland bizottság által adott definíció a legismertebb, sajnos már-már kiüresedett szólamná vált, még mielőtt a világ megtöltötte volna tartalommal. Ez persze nem a mondat hibája, de a változatosság kedvéért álljon itt még egy a fenntartható fejlődés több mint 100 féle (!) meghatározásából:

„A fenntartható fejlődés a folytonos szociális jólét elérése, anélkül, hogy az ökológiai eltartó-képességet meghaladó módon növekednénk.” (Herman Daly)

Ugyancsak Daly fogalmazta meg legjobban a növekedés és fejlődés közti különbséget: „Növekedés az anyagi gyarapodás következtében beálló méretbeni változás, mag a fejlődés a nagyobb teljesítőképesség elérését jelenti”. A növekedés mennyiségi, a fejlődés minőségi változás.

A fenntartható fejlődés egyik alapvető ismérve a holisztikus, rendszerszemléletű megközelítés, az összes elem és ok-okozati összefüggés felismerése. Figyelem! A holisztikus megközelítés nem csak öko-filozófia, hanem a jó projektek egyik alapvető ismérve!

Egy rendszer bármely elemének megváltoztatása kihat a többi elemre is. Az operatív programok keretében is azt válják tőlünk, hogy meg tudjuk indokolni: egy helyi tevékenység milyen mérhető eredményeket hoz majd, az milyen középtávú hatásokat ér el, és ez hogy lendíti az ideális jövőkép irányába a térség és a világ kerekét. (Ezt kell a logikai keretmátrixban levezetni!)

Nemes elvek gyakorlati kényszerpályán

A célkitűzések szintjén sok törvény, irányelv, egyezmény nagyon is helytálló alapokon nyugszik, csak az érvényre juttatásuk csúszik félre.

Például a hulladékgazdálkodási törvény célja:

„a természeti erőforrásokkal való takarékoskodás, a környezet hulladék által okozott terhelésének minimalizálása, szennyezésének elkerülése érdekében a hulladékeletkezés megelőzése (a természettől elsajátított anyag minél teljesebb felhasználása, hosszú élettartamú és újrahasználatú termékek kialakítása), a képződő hulladék mennyiségének és veszélyességének csökkentése, a keletkező hulladék minél nagyobb arányú hasznosítása, a fogyasztás-termelés körforgásban tartása, a nem hasznosuló, vissza nem forgatható hulladék környezetkímélő ártalmatlanítása”. (2000/XLIII tv. 1. paragrafus)

Tény azonban, hogy a gazdasági vagy szociális érdekek rendszeresen háttérbe szorítják a környezeti érdekeket. Jelen esetben a fogyasztói társadalom ismert jelenségei miatt kevés az esély a hulladékmennyiség érdemi csökkentésére.

Több érvényben lévő irányelv és törvény csak jogi értelemben harmonizál egymással. Az unió dinamikus, versenyképesebb Európát célzó „Lisszaboni stratégiája” például de facto felülírja a fenntartható fejlődésről szóló Göteborgi stratégiát, a megelőzésről a GDP-növelő, főleg csővégi környezetvédelmi technológiákra áthelyezve a hangsúlyt.

Ne becsüljük le a zöld innováció fontosságát, de látnunk kell, hogy ezek a módszerek eltűntetik szem elől a környezeti károkat, időben és térben széthúzzák a hatásokat, nem nyújtanak integrált megoldást, sőt, képesek alapvetően hibás termelési folyamatokat is hosszú távon konzerválni!

A kis fogyasztású, kis kibocsátású járművek, netán az elektromos vagy hidrogéncellás gépjárművek csökkenthetik az olajéhséget és a levegőszennyezést – azonban a közlekedés valódi problémáira, például a zsúfoltságra nem jelentenek megoldást. A szelektív hulladékgyűjtés és a mind hatékonyabb hasznosítási rendszerek csökkentik a veszendőbe menő szemét mennyiségét, de a visszanyert másodnyersanyagok összességében nem sokkal csökkentik a környezet terhelését.

Å cső végén

Az európai és hazai jogszabályok is arról rendelkeznek, hogy hogyan lehet csökkenteni környezeti károkat. Azt azonban csak kevesen, hogy valójában szükséges-e az adott beruházás vagy más megoldás előnyösebb lenne. Engedjenek meg egy profán hasonlatot is:

Atombombát is lehet a közvetlen környezeti hatások minimalizálásával előállítani!

A „fák pártján állókat” sokszor bélyegzik a fejlődés gátjainak, pedig a környezetvédők a többnyire csak a mérték és a fontossági sorrend tekintetében nem értenek egyet a beruházókkal. A Levegő Munkacsoport mindig is azt hangoztatta, hogy a felszíni tömegközlekedés rendbetétele fontosabb és sürgősebb, mint az óriás-léptékű metróberuházás. Hasonló „nagy durranás” az autópálya-fejlesztés, miközben a vasút és a mellékutak állapota igencsak romló tendenciát mutat. Az elv tehát nem a kategorikus ellenzés, hanem az, hogy a környezetszennyezés valós költségei jelenjenek meg a termékek és szolgáltatások árában.

Az EU azért fordítja agrár-támogatásokra költségvetése túlnyomó részét, mert a termőföld megújuló erőforrás, azt évről évre gondozni, öntözni, művelni kell. Az ipar ellenben nem fizeti meg a felhasznált alapanyagok és energia, a vas, szén és olaj valós árát. A bányákat nem kell feltölteni, legfeljebb betakarni. Az elérhető szolgáltatások jelentős része pedig nem valós, hanem gerjesztett igényeket szolgál ki. Szerencsére a lassú szemléletváltás jelei már láthatók, bár tény, hogy a stratégiai környezeti vizsgálat (SKV) módszertana vagy „a szennyező fizet” elve a gyakorlatban nehezen nyer teret.

7. Módszerek pályázatunk önellenőrzésére

A Környezeti Fenntarthatósági Útmutató

A fenntarthatóság környezeti szempontjainak biztosítása horizontális elvárás: minden egyes támogatott projektnek figyelembe kell venni a környezetvédelmi szempontokat, a projekt jellegéhez és témájához igazodva. Az EU támogatásokra pályázók és értékelők számára egy jól áttekinthető Környezeti Fenntarthatósági Útmutató áll rendelkezésre, amely a Nemzeti Fejlesztési Hivatal honlapján is megtalálható.

<http://www.nfh.gov.hu/xindex2.htm?t=2&i=4372>

Az útmutató szintén kitér az alapelvekre, a fenntartható fejlődés fogalmára, illetve hogy hol jelenhetnek meg a környezetvédelem szempontjai a projekttevékenységek során. Ismerteti, a vonatkozó kötelező előírásokat és követelményeket, de azt is, hogy miért lehet a pályázóknak érdeke a környezeti szempontok figyelembe vétele, például milyen támogatásokat és kedvezményeket vehetnek igénybe.

A stratégiai környezeti vizsgálat

A szabályozás különös hangsúlyt fektet a környezeti szempontú értékelésre, melynek egyik lehetséges formája a stratégiai környezeti vizsgálat (SKV), amelyről 2003-ban nemzetközi jegyzőkönyvet fogadtak el (SEA protocol). http://www.unece.org/env/eia/sea_protocol.htm

A holisztikus szemléletű SKV a környezeti és fenntarthatósági szempontok figyelembe vételét értékeli a tervezés egyes szakaszaiban. A saját pályázataink előkészítése során akár magunk is elvégezhetünk egy „mini” stratégiai környezeti vizsgálatot, az érdekeltek bevonásával végiggondolhatjuk és elemezhetjük ötletünket. Az SKV lépései a következők:

1) **Helyzetértékelés.** Nézzünk magunkba és nézzünk körül! Valós és széleskörű igényre kívánunk választ adni, vagy a saját „fapáripánkon lovaglunk”? Ismerünk-e hasonló programot, tudunk-e mások sikereiből vagy hibáiból tanulni?

2) **Értéktrend meghatározása!** Leegyszerűsítve a dolgot: az ismert környezeti hatásvizsgálat (KHV) egy eldöntött beruházás, fejlesztés konkrét hatásait próbálja előrevelíteni, arra keresi a választ, hogyan lehet a legkisebb környezetterheléssel megvalósítani a beruházást. Az SKV ezzel szemben inkább azt vizsgálja, hogy miért van szükség az adott beruházásra. Biztosan jót teszünk, ha növekedési pályára állunk? A zsigerből adott válasz általában az, hogy a csatornahálózat és vezetékes gáz kiépítése, az utépítés csak jó lehet! De ne feledjük, minden ma létező probléma egy korábbi jóakarató fejlesztés eredménye! Jobban belegondolva, előfordulhat, hogy a sok csövezéssel, földmunkával összességében nagyobb környezeti károkat okozunk, mint a pottyantós budiikkal? Lehet, hogy a lakosok visszasírják majd a szilárd burkolat nélküli, de csendes és forgalom-mentes utcákat? Tudják majd fizetni a bevezetett gázt?

3) **Valamit valamiért.** Állítsuk össze a felszámolandó problémák és megóvandó értékek listáját, majd feltenni a kérdést: megéri-e nekünk az adott

beruházás, ha az más – sokszor pénzben kis e fejezhető – értékek vesztésével jár. Feláldozzuk-e csendet és jó levegőt a betonutakért? Akarunk-e cementművet a falu határába az új munkahelyek reményében? De kis projektek esetében is: maradunk-e civil, önkéntes alapon működő szervezet, vagy rálépünk az intézményesülés útjára? Jót tesz nekünk, ha állandó, fizetett munkatársat alkalmazunk?

4) **Fontossági sorrend és célrendszer.** Ha eldöntöttük, hogy mit és miért akarunk, meghatározhatjuk a konkrét célokat – és egy lendülettel a lehetséges alternatívákat is. A cél legyen mérhető, ellenőrizhető és számon kérhető – azaz indikátorokkal ellátott.

5) **A végrehajtás lépései.** Határozzuk meg a szükséges anyagi, emberi, technikai erőforrásokat, az időkereteket és menetrendet, a végleges megvalósítási alternatívát.

6) **Hatások és következmények.** Határozzuk meg, hogy mikor tekintjük késznek a projekt egyes elemeit, mikor leszünk elégedettek. Legyenek mennyiségi és minőségi elvárásaink egyaránt. 15 gyerek elmélyült oktatása nagyobb hatást érhet el, mint ezer szórólap kiszórása, a „zöld értékrend” jobban terjed embertől emberig, mint a tömegmédián át! Ne feledjük a holisztikus megközelítést!

Ex-ante értékelés és stratégiai környezeti vizsgálat (SKV)

A Strukturális Alapok szabályozása előírja a tervek, operatív programok és program-kiegészítő dokumentumok ex-ante, vagyis előzetes értékelését. Az ex-ante értékelés célja a stratégiai dokumentum alkalmasságának, relevanciájának, megvalósíthatóságának és belső koherenciájának vizsgálata és biztosítása. A jó ex-ante értékelés a tervezési folyamat elején kezdődik és folyamatosan nyomon követi és értékeli a tervezés folyamatát, megállapításait pedig integrálják a készülő tervdokumentumba.

Az első Nemzeti Fejlesztési Terv Regionális Operatív Programjához készült ex-ante értékelés és stratégiai környezeti vizsgálat is. A második Nemzeti Fejlesztési Tervként emlegetett Nemzeti Stratégiai Referenciakeretre és operatív programjaira szintén készül stratégiai környezeti vizsgálat.

Ha biztosak lehetnénk abban, hogy 2006-tól a projekt-fejlesztők minden pályázat előkészítése során önkéntes alapon és érdemben készítenek ilyen környezeti és fenntarthatósági értékeléseket, máris nyugodtabbak lennénk a 6000 milliárdra rúgó fejlesztési támogatások tekintetében.

A stratégiai környezeti vizsgálatról, módszertanairól, gyakorlati példákról lásd a Magyar Természetvédők Szövetsége „Stratégiai környezeti vizsgálat” című kiadványát: www.mtvsv.hu/kiadvanyok/SKVKonyv.pdf A ROP Stratégiai Környezeti Vizsgálatának dokumentumai a www.rec.hu/rop oldalról tölthetők le.

A tervezés fontossága

„A Titanic hajó tervező mérnöke, Thomas Andrews megbízója kívánságainak eleget téve a növekedés határait meghaladó, már irányíthatatlan hajót tervezett és építtetett. A modellezést és léptékhatást nem ismerte, nem vette figyelembe, hogy a hajó legnagyobb felületű része, az oldala a legkiszolgáltatottabb sérüléskor. Figyelmét teljesen elkerülte a természetes közeg, a tenger és a jéghegyek. Elfeledkezett az utasokról is, nem volt katasztrófa elhárítási stratégiája sem, mert akkor észre kellett volna vennie, hogy az utaslétszámhoz képest kevés a mentőcsónak. Nem törődött a hajó sebességével sem, mindenben a megbízónak kívánt megfelelni, s így annak cinkosa lett. A próbaúton ideje nagy részét a hajó belső működését figyelve a kabinjában tornyosuló tervek korrigálásával töltötte. A hajó fenntarthatatlanságát csak a végzetes ütközés után ismerte fel, s szinte percnyi pontossággal jelezte előre az elsüllyedés idejét. Mentőmellényéről lemondva egy utast mentett meg. A hajót a háttérből egy hozzá nem értő, becsvágyó, kényelmes, élvezetkereső, a sebességtől és pénztől elvakult ügyvezető igazgató irányította, aki a figyelmeztetéseket eltüntette az információkat pedig meghamisította. A hajó kapitányától kezdve mindenkit „ugráltatott”, s még a mentési munkákat is akadályozta hozzá nem értő utasításaival. A következtetéseket nem vonat le, és férfi létére egy gyermek helyét elfoglalva mentőcsónakba szállt.” (Moser Miklós)

Amikor a mérnökre, a tulajdonosra vagy a kapitányra gondolunk, ne csak kormányokkal, politikusokkal, multinacionális vállalatokkal azonosítsuk őket! Az uniós jogszabályokat, kereteket, a nemzeti fejlesztési tervek irányvonalait lehet is, kell is építő módon kritizálni. Ne feledjük azonban, most az operatív programok keretében benyújtandó és megvalósítandó saját projektjeinkről van szó. Ezekben pedig mi vagyunk a tervezők és kapitányok, nekünk kell ellavírozni a pályázati feltételek jéghegyei között.

8. Zöld szempontok a ROP pályázatokban

Kiadványunk célja, hogy a környezetvédelmi és fenntarthatósági szempontok mind jobban megjelenjenek a Regionális Operatív Program pályázataiban.

A 2006-2006-os ROP pályázatok monitorozását és minőségbiztosítását a Magyar Természetvédők Szövetsége szakértői végezték az Irányító Hatóság megbízásából. A következőkben a tapasztalatok alapján számos példát hozunk arra, milyen szempontokat nem lenne szabad elfelejteni a pályázatok tervezésénél – és ami fontosabb, több olyan átfogóan átgondolt projektet is bemutatunk, amelyek tán nem járnak hatalmas és látványos eredményekkel, de hosszú távon jobban szolgálják a haszonélvezők és a környezet érdekeit egyaránt.

A megállapításokat, javaslatokat is a ROP jellemző támogatási területeihez illeszkedve fogalmaztuk meg: foglalkoztatási, turisztikai, oktatási-képzési infrastrukturális és a helyi/regionális elérhetőséget célzó projektekre. Célunk azt bizonyítani, hogy az önkéntesen betartott fenntarthatósági szempontok

nem csak zöld szempontból fontosak, hanem a projekt konkrét pénzügyi-anyagi vonatkozásaiban is.

8.1. A foglalkoztatás bővítését célzó projekt javaslatok (Cselószki Tamás)

A foglalkoztatási projektek környezeti és fenntarthatósági összefüggései

A foglalkoztatás bővítését célzó projektek közvetlen környezeti hatása nem jelentős, hiszen maga a projekt sok esetben nagyrészt szervezésből, oktatásból, ismeretterjesztésből áll. Ezen a területen ritkább a konkrét beruházás, az építés illetve bármilyen, közvetlen környezeti terheléssel járó tevékenység.

Az ilyen típusú projektek közvetett környezeti és fenntarthatósági hatása ugyanakkor jelentős lehet, hiszen a létrejövő új foglalkoztatásnak már biztosan vannak jól azonosítható hatásai a környezetre és a társadalomra. Az ilyen projektjavaslatok esetében tehát egyrészt azt kell megvizsgálnunk, hogy van-e elképzelés a majdani foglalkoztatás tartalmára, tehát hogy milyen tevékenységekre szeretnének munkaerőt kiképezni, illetve milyen tevékenységeknek igyekeznek megteremteni a feltételeit. Másrészt, amennyiben ismert, hogy milyen tevékenységekkel tervezik bővíteni a foglalkoztatást, meg kell vizsgálni ezen tevékenységek hatásait a környezetre, a helyi erőforrásokra, a természeti környezetre, valamint a helyi társadalomra. Általánosságban elmondható, hogy nem célszerű olyan típusú foglalkoztatás bővítést szorgalmazni, illetve pályázati úton közpénzekből támogatni, amely a fenti értékelés alapján károsnak tekinthető bármilyen vonatkozásában.

Hibák és hiányosságok

Gyakran előfordul hiba a pályázatok készítői részéről, hogy a foglalkoztatási projektek környezeti fenntarthatósági értékelésekor gondolkodásukat a közvetlen környezeti hatásokra korlátozzák.

Leírják például, hogy a munkaerő átképzése során ügyelnek majd a papír felhasználás minimalizálására, szelektíven gyűjtik majd a keletkező hulladékot, vagy – jó esetben – ügyelnek a projekt megvalósítása során a közlekedési környezetterhelés minimalizálására.

Gyakran elmulasztják ugyanakkor annak elemzését, hogy a tervezett foglalkoztatás bővítés esetében a majdani munkavégzést értékeljék környezeti fenntarthatóság szempontjából. Az ilyen projektek hosszú távú hatása ugyanakkor az, hogy a projekt hatásaként elindult foglalkoztatás milyen hatással van a környezeti elemekre vagy természeti környezetünkre, hiszen a foglalkoztatás időtávja jó esetben messze meghaladja a projekt saját időtávját.

Bár a projekt 1-2 éven belül lezárul, az általa átadott ismeretek, készségek, valamint a munkavégzés eszközei sok évre meghatározhatják a tevékenységeket, így azok környezeti hatásait is.

Előfordul pályázatok esetében, hogy a majdani vállalozási tevékenységnek nem

vizsgálják, illetve a pályázatban nem mutatják be a környezeti hatásait. Ilyen pl. öntő szakmunkások, parkettakészítő szakmunkások, láncfűrész kezelők képzése. Az ilyen esetekben nehéz eldönteni a majdani foglalkoztatás környezeti hatásait, illetve azt, hogy milyen környezetvédelmi, fenntarthatósági képzésben részesülnek majd a munkavállalók.

Fenntarthatósági szempontból nem tartjuk jónak az olyan projekteket, melyek egy bizonyos technológiához képeznek bér munkásokat. Bár az így képzett munkaerő megélhetése rövidtávon biztosított, az átképzéssel szerzett ismeretek haszontalanná válnak, mielőtt a foglalkoztatást biztosító vállalkozás befejezi tevékenységét, vagy áttelepül. Ezzel szemben az olyan foglalkoztatási irányokat tartjuk előremutatóknak, melyek a meglévő helyi erőforrásokra alapozva a hosszú távú megélhetést segítik elő, minél inkább függetlenül az éppen aktuális gazdasági környezettől.

Egyes projektervek megmaradnak az általánosságok szintjén a tevékenységek környezeti hatásainak értékelésekor. Ily módon nehéz megítélni azt, hogy a pályázó valóban átgondolta-e a foglalkoztatás bővítés hatásait a környezetre, a természeti erőforrásokra.

A környezeti szemléletformálást is tartalmazó foglalkoztatási projektek esetében sokszor a pályázatok nem tartalmazzak tematikát, így nem látható, hogyan szeretnék oktatni a környezetvédelmi, fenntarthatósági ismereteket.

Jó példák, zöld példák

A foglalkoztatási célú pályázatokban elvárható, és sok esetben szerepel is a környezetvédelem oktatása, a környezeti szemléletformálás. Az átképzés, képzés mellé a környezettudatosságot növelő ismeretek viszonylag egyszerűen beépíthetők, ezért az ilyen projektekbe javasoljuk beépíteni ezt a tartalmat.

A foglalkoztatás bővítése esetében érdemes megvizsgálni a hagyományos foglalkozások körét, hiszen azok nagy valószínűséggel alkalmazkodtak a helyben meglévő természeti adottságokhoz. Ilyen adottság lehet például a kézműves mesterségekhez szükséges alapanyagok megléte (pl. agyag a fazekassághoz, gazdagon termő füzesek a vesszőfonáshoz, faanyag használati tárgyak készítéséhez).

Környezeti szempontból nem jár jelentős terheléssel, mégis társadalmilag hasznos foglalkoztatási forma a szociális segítők képzése és munkába állítása. Az ilyen típusú munkát végző emberek nagymértékben hozzájárulhatnak az egyes települések élhetőbbé tételéhez, hiszen kapcsolatot jelentenek a külvilággal a rászorulóknak számára. Ez a tevékenység tehát, ha jól végzik, erősíti a helyi társadalom szövetét, óvja és újra bekapcsolja a társadalomba azokat, akik önállóan már nem tudnak részt venni a társadalomban, illetve nehezen tudják ellátni magukat. A társadalom munkanélküli tagjainak ugyanakkor a hasznosság érzését adhatja azzal, hogy segítségre kérik ki őket. További fontos lehetőség a szociális segítők képzésében és alkalmazásában, hogy mindennapi gyakorlati ismereteket adhatnak át az általuk látogatottak számára, így a személyes kapcsolat útján hatékonyan terjeszthetik a környezettudatos életvitel ismereteit. Az ilyen személyes kapcsolaton alapuló szemléletformálás alighanem az egyik leghatékonyabb módja az életmódbefolyásolásának.

Többszörösen hasznos foglalkoztatási lehetőség a bio élelmiszerek termesztésére irányuló oktatás, illetve az ilyen tevékenység feltételeinek megteremtése. Ebben az esetben ugyanis egyrészt kíméljük természeti környezetünket a vegyszermentes mezőgazdasági termelés által, emellett egészséges élelmiszerekkel látjuk el a termékek fogyasztóit. Mindezeket túl az érintett településeken az élelmiszer fogyasztás jelentős része helyi termelésből kerülhet ki, ami segítheti a jövedelmek helyben tartását. Az ilyen tevékenységek feléleszthetik a helyi közösségek önellátásra irányuló törekvéseit, ami által nehezen megszerzett jövedelmüknek kisebb részét kénytelenek kívülről jövő élelmiszeripari termékekre fordítani, nem beszélve az élelmiszeripar által előállított termékek egészségügyi kockázatairól. A távmunka által kínált lehetőségek kiaknázása szintén többféle pozitív hatással járhat. Egyrészt kézenfekvő, hogy csökkentheti a munkába járás közötti közlekedéssel okozott környezeti hatásait, másrészt lehetővé teszi, hogy a háztartáshoz kötött családtagok is önálló jövedelemhez jussanak, általában teljesen rugalmas munkaidőben. Hazánkban a távmunka részaránya alacsony, ám érdemes volna több erre irányuló projektet elindítani.

Jelentős társadalmi hasznossága lehet annak, ha a foglalkoztatás bővítés a civil szervezeteknél való munkavégzésre irányul. A civil szervezetek legtöbb esetben valamely társadalmi, vagy környezeti probléma megoldására, kezelésére jöttek létre, így az itt megjelenő foglalkoztatás nagy valószínűséggel társadalmi szempontból hasznos tevékenységet takar. A civil szervezetek sokrétű tevékenységeiknél fogva alkalmasak lehetnek diplomás, magasan iskolázott munkaerő alkalmazására is, ami vidéki, falusias környezetben ritka előny lehet.

Segítő kérdések

- Mekkora a közvetlen környezeti terhelése annak a tevékenységnek, amelyre képezik majd a leendő munkaerőt?
- A tervezett foglalkoztatás helyi erőforrásokat használ-e fel?
- Hogyan értékelhető a tervezett foglalkoztatás egészségügyi szempontból? Egészséges munkakörülményeket biztosít-e a leendő dolgozók számára?
- Épít-e a tervezett foglalkoztatás helyi hagyományos foglalkozásokra (melyek feltehetően jól alkalmazkodtak a helyi természeti adottságaihoz)?
- Környezeti szempontból korszerű-e az oktatott munkafolyamat, a beszerzett technológia? Energiahatékonyság és káros anyag kibocsátás tekintetében élenjáró technológiáról van-e szó?
- A majdani foglalkoztatás során előállított termék hogyan értékelhető környezeti hatásait tekintve, beleértve a termék teljes életciklusát az alapanyagok előállításától az ártalmatlanításig?
- A foglalkoztatás bővítési projekt oktatási része kihasználja-e a lehetőséget, hogy környezeti fenntarthatóság szempontjából fontos ismereteket adjon át (az erőforrásokkal való kíméletes bánásmódról, az energiahatékonyságról, a környezetszennyezés megelőzéséről illetve csökkentéséről, a természeti környezetről, a helyi környezeti adottságokhoz alkalmazkodó hagyományos kultúrákról stb.)?

8.2. Turizmus (F. Nagy Zsuzsanna)

*A természet varázsát ontja bőven,
A fűben, a virágban, a kőben.
Ó, nincs a földön oly silány anyag,
Mely így vagy úgy ne szolgálná javad,
De nincs oly jó, amelyben ne volna vész,
Ha balga módon vele visszaélsz.*

A turisztikai projektek környezeti- és fenntarthatósági összefüggései

A ROP pályázatai között a turisztikai fogadóképesség javítására, szolgáltatások fejlesztésére is kiírtak pályázatokat. Elsősorban szálláshelybővítésre, hotelek, szállodák, panziók, fürdők, kikötők, vízi-látványosságok, oktató- és látogató központok, modellházak, építésére, fejlesztésére, szolgáltatásaik bővítésére érkeztek be pályázatok.

Egy-egy projekt beruházási és szolgáltatási, működési hatásait mindenképpen összefüggésében szükséges értékelni. Valószínű ugyanis, hogy alapos helyzetelemzés, hatásvizsgálat hiányában a beruházás, kivitelezés, és működtetés olyan hatásokkal járhat, amely rövid időn belül magát a turisztikai látványosságot számolja fel, amelyre eredetileg a projektet megfogalmazták.

A fenntartható fejlődést szolgáló elővigyázatosság, megelőzés, fenntartható használat, az ökológiai és kulturális sajátosságoknak megfelelő, eltartó képesség szerinti hasznosítás elvei jelenthetik a mérföldköveket a jó turisztikai projektek fejlesztése során.

Hibák és hiányosságok

Az eddigiekben megismert pályázatok egy részének legnagyobb hiányossága, hogy a fejlesztés környezeti szempontjait egyáltalán nem vizsgálja, a környezetvédelmi útmutatót nem használja a projekt kidolgozása során, vagy csupán utalást tesz arra, hogy majd a későbbiekben kíván ezekkel a kérdésekkel foglalkozni. Akad pályázó, aki kategorikusan kijelenti, hogy a projektnek nincs semmilyen környezeti hatása...

Ugyanakkor jelentős számban találhatók olyan pályázatok, amelyek a szöveges kifejtésekben a kellő széles látókörűséggel írnak a környezeti-fenntarthatósági szempontokról, azonban a fejlesztés beruházási, kivitelezési, működtetési leírásaiban, méretezéseiben, műszaki tervismertetéseiben, költségvetésében, nyomát sem lelnek annak, hogy a gyakorlatban is alkalmazni fogják ezeket a szempontokat a fejlesztés során.

Előfordul, hogy hiányzik a környezetvédelmi, vagy egyéb szakhatóságok engedélye, ami mindenképpen hiánypótlásra „ítéli” a projektet. Védett területeken általában eleve korlátozott a vízfelvételi lehetőség, illetve a szennyvízkezelés lehetősége, ilyenkor érdemesebb a védett terület puffer zónájába uyanazt a fejlesztés

megvalósítani. Termálvíz hasznosítás esetén sajnos kevés pályázó foglalkozik a hő és ásványi só terhelés-szennyezés kérdésével, ami utólag okozhat konfliktusokat a beruházó számára.

A turisztikai beruházások egy része tájképi beavatkozást jelent, zöldmezős beruházást, azonban a területhasználat minimalizálásához, a tájképi értékek szempontjainak vizsgálatához, értékeléséhez nem rendelkeznek kellő ismeretekkel a pályázók. Így előfordult, hogy a pályázó célul tűzte ki egy-egy védett terület „rendbetételét” ami pl. vizes élőhelyek feltöltését, vagy éppen hegyi rét „teljes növénycsereként megnevezett” befűvesítését jelentette az ő értelmezésében. Különösen a folyópartokat „veszélyeztetik” az ilyesfajta elképzelések, ahol jelentős partszakaszokon kívánnak kikötők, fürdők érdekében igen jelentős területet felhasználni, arra nem ügyelve, hogy a természetes életközösségek életterére milyen mértékű negatív hatást gyakorolnak. A faji sokszínűség lehetséges legnagyobb mértékű megőrzése az a beruházás és a működtetés hatásterületén rendkívül fontos szempont. Lényeges tehát, hogy a tervezésnél figyelembe vegyünk az adott élőhely sajátosságait. Például vegetációs, vagy költési időszakban korlátozzuk a tevékenységeinket akár védett, akár nem védett területről is legyen szó.

A legtöbb turisztikai projektnél az épülő szálláshely, látogatóközpont köré még védett területen is „természetesen” nagy méretű szilárd burkolatú parkolót kívánnak építeni, ami a területhasználat szempontjából rendkívül aggályos, különösen, ha mellette nem jelennek meg a közösségi és környezetkímélő közlekedés feltételeit javító intézkedések (kerékpártároló, kerékpárkölcsonzó, buszmegálló). A turisztikai fejlesztés eléréshez lehetséges módokat egyébként sem vizsgálják kellő alaposan a pályázók, szinte kivétel nélkül a személygépkocsival érkezők számára építenek ki feltételeket. Annak ellenére, hogy pl. egy lovas-kocsis szolgáltatás, vagy elektromos sétaautó bevezetése önmagában is turisztikai attrakciót és vonzerőt jelenthet, melyekre további szolgáltatásokat és programokat is építhet a pályázó, vagy a partnere. Annak ellenére, hogy uniós előírás, még sok pályázó elfeledkezik az épületek, vagy szolgáltatások elérhetőségének akadálymentesítéséről, vagy más, hátrányos csoporthoz tartozó látogatók fogadásáról (vakok, gyengénlátók, idősek, gyerekes családok).

Divat modellházak, ökológiai modellházak építésére pályázni, melyekben különböző oktató, szolgáltató, vendéglátó és szállásférőhelyek kapnának helyet. Sajnos a legtöbb esetben a divatos elnevezésen túl semmi nem utal a valódi ökológikus tervezésre, építésre és működtetésre, a tervek és költségvetések hagyományos eljárásokon alapulnak. Előfordul, hogy a beruházás hatásainak csökkentési lehetőségével (szállítás, területhasználat, anyaghasználat minimalizálása) a pályázók egyáltalán nem foglalkoznak, a megújuló, energiahatékony rendszerek kiépítésének lehetőségeit, a hőszigetelés kérdéseit nem veszik számba. Sokan hivatkoznak EMAS minősítés bevezetésére, alkalmazására a fejlesztés során, de a meglévő bizonyítványt, vagy az EMAS minősítéshez szükséges feltételek megteremtésére nem történik utalás. Számos beruházás kivitelezése során jelentős mennyiségű veszélyes hulladék keletkezik. Ezek szakszerű tárolása, kezelése, elhelyezése a legtöbb pályázatban nem kerül említésre.

Lényeges szempont, hogy védett területen lehetőleg ne a látogatószám növelése, mint inkább a minőségi szolgáltatások emelése legyen a cél, s ha a fejlesztés mégis ennek növekedésével járna, mindenképpen az időben és térben való „csúcs” széthúzására kell alternatívákat kidolgozni, hogy csökkenjen a terhelés egy azon időszakban. Ez vonatkozik a beruházás és a működtetés időszakára is.

Fokozott figyelmet és előkészítést igényel, ha a szolgáltatási célok között a turizmusba addig még nem látogatott területekre kívánnak programokat szervezni. Az adott terület „hatásvizsgálatát”, ha csak házi használatra is, de érdemes elkészíteni, s ebben a civil környezetvédők általában jó partnerek lehetnek speciális ismereteik révén. Egyszerű magyarázat erre, hogy intenzív terheléssel (túllátogatás, taposás, zavarás, stb.) igen rövid idő alatt megszűnhet az adott célterület természeti vonzereje, amire hivatkozva eredetileg belevágott a pályázó a fejlesztésbe.

Ugyancsak kifogásolható, amikor energetikailag hatékony helyett pazarló rendszerek működtetésével kívánják a vendégek komfortérzetét szolgálni. Így például az energiafaló és számos megbetegedést okozó klímaberendezések, a tervezett szálláshely megfelelő tájolásával, árnyékolástechnikai, átszellőzési eljárásaival kiválthatók, persze, ha már a tervezés során átgondolták ezeket az alternatívákat. A legtöbb pályázó korrekten prognosztizálja a beruházás révén növekedő energia, víz felhasználást, azonban semmilyen válszintézkedést nem épít be projektbe (víztakarékos csapok, energiatakarékos műszaki berendezések alkalmazása).

Az útmutató szerint is elvárás, hogy mind a dolgozók, mind a vendégek számára környezeti szemléletformáló eszközöket is alkalmazzanak. Ez történhet tájékoztató táblákon, leporellókon, szóbeli ismeretterjesztés révén, lényege, hogy a már meglévő turisztikai látnivalók ismertetésén kívül szóljanak az azokkal való gondos bánásmód szükségességéről, vagy éppen a fejlesztés során alkalmazott alternatív eljárásokról (pl. napkollektor, faelgázosító tüzelés, szelektív gyűjtés hasznáról). Összességében nem támogathatók azok a projektek, amelyek az uniós források, azaz közpénzek túlzott mértékű, luxuskivitel-jellegű felhasználását tervezik, s láthatóan a befektető magánerejéből is végre tudja hajtani a beruházást.

Jó példák, zöld példák

A jó projektek a fentiekkel szemben alapos helyismeretre épülnek. Megtörténik benne a környezeti elemekre gyakorolt hatások feltárása, a hatótényezők elemzése (energia, hulladék, biztonság, turizmus). Minimalizálják a keletkező hatásokat. Alaposan mérlegelésre kerül, hogy az adott szolgáltatás védett, vagy nem védett területen valósítható meg a leginkább környezetkélő módon. Ideális, amikor a fejlesztés egyben barnamezős terület rehabilitálását jelenti (olajtartály felszámolása, talajrekultiváció).

Legegyszerűbb első lépésben felkutatni, hogy a fejlesztésre kiválasztott területre vonatkozóan milyen települési, megyei, regionális tervek születtek már. A települési környezetvédelmi program, vagy az illetékes nemzeti park igazgatóság rövid és középtávú terveinek ismeret sok mindent determinálnak, melyeket mindenképpen érdemes figyelembe venni.

Pozitív, ha a fejlesztő minimalizálta az anyag- és energiaigényt, biztosította az ökohatékonyt: az ökohatékonyt az egységnyi termékre jutó anyag és energiafelhasználással jellemezhető. Nyilvánvaló, hogy a takarékoság a fejlesztő elemi érdeke is, s majdnem bizonyos, hogy az anyag- és energiafelhasználás minimalizálásával csökkennek a környezeti káros anyag kibocsátások is.

Így pl. az anyag és technológia kiválasztása során természetes, újrahasznosítható, energetikailag hatékony rendszereket célszerű keresni. Szennyvízkezelési eljárások közül elsősorban az organikus, biológiai szennyvíztisztítás preferálandó. Fűtés, melegvíz előállítás esetében a megújuló energiahordozók rendszerei használatosak (kollektorok, hőszivattyúk, solarcellák, biomassa felhasználás). A már hasznosított termálfelvezető víz még továbbiakban is hasznosítható fűtésre, kertészeti célokra. Gyakori pályázati cél egy-egy szálláshely nyílászáró cseréje, mely kizárólag hőszigetelt, s ha lehet, fából készült ablakokkal pótolandó. Pozitív, amikor a beruházó kizárólag minőségirányítási követelményeknek eleget tevő kivitelezőt választ, de ha ezt nem is, a megfelelő színvonalú műszaki ellenőrt alkalmazza.

A kivitelezésre kerülő turisztikai létesítmények köré célszerű, ha a megszokottaktól eltérő zöldfelület tervezetnek, melyek illeszkednek az élőhely sajátosságokhoz (nem egzoták!). A sokszínűség, változatosság, az élővilág „becsalogatása” az épületekhez egyben turisztikai látványosságot jelent. Madáretető, odúk, kistavak számos helyi vonzhatnak a szállás, vagy programszolgáltató hely közelébe.

A működtetés során is számos eljárást alkalmazhatunk, amelyek környezetkímélő, energiahatékonyak. A környezetbarát iroda program (www.kovet.hu) számos kiváló ötletet ad nem csak az irodai terek környezetvédelméhez. Az újrapapír felhasználása, az energiatakarékos számítógépek, újratölthető patronok, környezetkímélő vegyi anyagok, tisztító szerek használatára, szelektív gyűjtés bevezetésére, izzók, hőszabályzók alkalmazására hívja fel a figyelmet.

Különösen védett területen ajánlott, hogy a vendégek kizárólag szakvezetéssel, de legalábbis felkészülten vágjanak neki felfedező körútjaiknak. Túravezetéssel, túrafűzetekkel, tájékoztatókkal, táblákkal, turisztikai programcsomagok összeállításával, sokféle módon tehetnek ezért a tulajdonosok. Pozitív, ha a látnivalók elérhetőségét környezetkímélő módon biztosítják (elektromos busz, lófogató, kerékpár). A dolgozók, programszolgáltatók környezeti szemléletformálására különösen jó példa, amikor külön oktatást, továbbképzést szerveznek számukra.

Néhány projekt dicséretes módon gondot fordít a látogatók számának és hatásainak nyomon követésére (látogató monitoring), ami a célterületek túlterhelését megakadályozhatja, vagy a szolgáltatások módosítását, további fejlesztését jól megalapozhatja. Kiemelkedően értékelendő, ha a helyi erőforrások használatából származó hasznok egy részét visszajuttatják az erőforrások megőrzésére, a helyi közösség fejlesztéséhez.

A turisztikai, de nem fizikai beruházások specifikus szempontjai között is igen lényeges a helyes környezeti magatartásra való nevelés, így például a védett területek, élőhelyek látogatási szabályainak ismerete, betartása, indokolatlan terhelésük elkerülése. Szóba jöhet a vendégek bekapcsolása a természeti értékekről való ismeretszerzésbe, természet-megőrzési tevékenységekbe. A helyi

eredetű, magas minőségű termékek használata, a hagyományokhoz illeszkedő szolgáltatások nyújtása a szolgáltatás során különösen célszerű. A magas minőségű, teljes tápértékű, lehetőleg helyi termelésű élelmiszerek alkalmazása a vendéglátásban egészséges, de egyben kuriózumként is szolgál.

Civil szervezetek részvétele fejlesztési projekteken:

A civil szervezetek élészői lehetnek egy-egy halódó, vagy feledésbe merült helyi elképzelés terv megvalósításának, illetve közvetítők a szektorok közötti (állami-gazdasági-civil) párbeszédben. A turizmus fejlesztése terén a civil szervezetek mind a fizikai és mind a nem fizikai beruházások terén is partnerként vesznek részt projektek előkészítésében és megvalósításában. A civilek nagyon sokszor rendelkeznek olyan információkkal, kapcsolatokkal, amelyeket pl. a helyzetelemzésben, vagy a fejlesztés során érdemes megismerni, felhasználni, pl.: az érintett terület helyismerete, ökológiai, gazdálkodási, társadalmi, kulturális sajátosságai. Fenntarthatósági szempontból szerencsés, ha már a tervezés szakaszában komplexen megvizsgáljuk a fejlesztés tágabb hatásterületét. A pályázók nagy része nem vesz tudomást arról, hogy a fizikai létesítményen kívül a tervezett turisztikai beruházásnak a foglalkoztatás, a megnövekedő vendégforgalom, a kínálandó szolgáltatások révén komoly környezeti kihatásai lesznek. Civil partnereiktől elvárható azonban, hogy gondoskodjanak a projekt fejlesztése során a megelőzés és elővigyázatosság elvének érvényesítésén. Ugyancsak sok pozitívan értékelt szempont építhető be a civil szektorban felhalmozódott ismeretekből: a megújuló erőforrások, környezetkímélő technológiák, környezetirányítás rendszerhasználata, környezeti tudatosság növelése témaköreiből.

Segítő kérdések

- Figyelembe vette-e az ökológiai hálózat szerkezetét, az élőhelyi sajátosságokat?
- Milyen a turisztikai attrakció eltartó-képessége, amelyre a fejlesztést tervezik?
- Hogyan illeszkedik a helyi kulturális, építészeti sajátosságokhoz a tervezett fejlesztés?
- Minimalizálta-e a területhasználatot, figyelembe vette-e a tájképi sajátosságokat?
- Milyen környezetkímélő, energiahatékony, megújuló erőforrásokon alapuló eljárások alkalmazása jöhet szóba?
- Hogyan oldható meg a megújítható erőforrások (víz, talaj, biológiai alapok) megújítása, megújuló képességük szerinti használata?
- Alkalmazza-e a helyi sajátosságú természetes anyagokat?
- Hogyan minimalizálja a szennyezéseket (víz, levegő, hulladék, stb.)?
- Elkerüli-e a toxikus, környezetre, egészségre mérgező hatású anyagok kibocsátását a beruházás és a működtetés során?
- Hogyan gondoskodtak a fejlesztés során a dolgozók vagy látogatók, felhasználók környezeti tudatosságának növeléséről?

8.3. Óvodák és iskolák fejlesztése (Lajtmann Csaba)

A támogatás célja:

- Az óvodai és alapfokú nevelési-oktatási intézmények infrastruktúrájának fejlesztésén keresztül az oktatás minőségében meglévő különbségek csökkentése a hátrányos helyzetű kistérségekben, különös tekintettel azokra a településekre, amelyeken magas a hátrányos helyzetű csoportok és a roma lakosság aránya;
- Az oktatás minőségének és hatékonyságának növelése, valamint az informatikai technológiák elterjedésének támogatása az általános iskolákban;
- Az esélyegyenlőség biztosítása és az integrált nevelés-oktatás elősegítése;
- Az óvodai férőhelyek bővítése.

Az óvoda- és iskolafejlesztések környezeti- és fenntarthatósági összefüggései

Az oktatási infrastruktúra fejlesztés kapcsán – a turizmushoz és városfejlesztéshez hasonlóan - elsősorban építési tevékenységekkel (átalakítás, felújítás, bővítés) kapcsolatos projekteket vizsgáltunk. E tevékenységek általában nem környezeti hatásvizsgálat kötelesek, ebből a pályázók többször azt a téves következtetést vonták le a tervezett tevékenységeknek nincs környezeti hatásuk. Az állítás itt is téves, hiszen minden építéssel összefüggő folyamatnak jelentős környezeti hatásai vannak:

- az elbontott építőanyagok kezelése;
- az építési folyamatok környezetterhelése: zaj, por, szállítás, stb.;
- a felhasznált építőanyagok, szerkezet környezeti hatásai.

Emellett elsősorban a nevelési intézményeknél nem szabad megfedkezünk az intézmény szerepéről a környezeti tudatformálásban, nevelésben, mely közvetlenül és közvetetten is megjelenhet a projekt hatásai között.

Hibák és hiányosságok

A bírálat folyamán többször találkoztunk a „környezetbarát, megújuló építőanyagok” felhasználásának szándékával. A kifejezés egyfelől utal a környezeti fenntarthatósági rész elkészítéséhez adott segédlet hibájára. Ez azonban nem mentesítheti a pályázót, hogy az értelmetlen, önmagának ellentmondó szókapcsolatot használja. Az általános szempontok – ár, beszerezhetőség – alapján kiválasztott építőanyagokról, épületszerkezetekről a projekt a környezeti hatások bemutatásánál szerette volna bizonyítani azok pozitív környezeti hatásait. Ez természetesen nem volt feltétele a támogatásnak, mégis utal a kényszerre, hogy a projekt minden szempontból előnyösnek tűnjék.

A környezeti szempontok ritkán jelentek meg integráltan a pályázatban, általános volt, hogy az adott 5.7.2.-es fejezeten kívül a projekt és a csatolt tervdokumentáció nem tartalmazott utalást a környezeti hatásokra vonatkozóan.

Sajnos maga a kiírás sem helyezte előtérbe a meglévő előírásokon (OTÉK)

túlmutató – 0,7 W/m²K-nél jobb hőszigeteléssel bíró szerkezetek alkalmazását, így a projektírók legtöbbször a napi gyakorlatban használt anyagokat, rendszereket alkalmazták.

Általában nem talákoztunk a megadott indikátorok között sem olyannal, amelyek a környezeti hatásokhoz kapcsolódtak volna. Ezen kiírásnál is meg kell említeni az elszalasztott lehetőségeket, hiszen az alkalom itt is meglett volna, hogy a projektbe bekerüljenek környezeti szempontból előnyös elemek: megújuló energiaforrások alkalmazása, intézményhez kapcsolódó zöld felületek kialakítása, megújítása.

Az oktatási intézmények fejlesztésénél volt megfigyelhető a furcsa kettősség, mikor a józan paraszti ésszel összeállított pályázatok keveredtek profi pályázatírók által készített projektekkel. Ez utóbbiaknál a környezeti hatások részt az útmutatónak megfelelően töltötték ki, a sémászerű, egyforma leírásokat összességében mégsem értékelhetjük jobbnak, mint az egyszerűen, néha megmosolyogatóan bemutatottakat.

Az oktatási intézmények felújítását, bővítését társadalmi és környezeti szempontból is nagyon fontosnak ítéljük, a környezeti bírálói munkánkat néha mégis feleslegesnek éreztük, hiszen lehetőségünk kimerült a szűrésben, mely szerint a tevékenység támogatható, hiánypótlással támogatható, vagy nem támogatható. Sajnos nem állt módunkban a környezeti hatások alapján rangsorolni. A pályázati rendszer általános hibája az „aki lemarad, kimarad” elve, azaz a gyorsan, de nem alaposan elkészült pályázatok támogatásban részesülhettek, míg az alaposan előkészített, környezeti szempontból is előremutatóbb projektek forráshiány miatt nem valósulhattak meg.

Jó példák, zöld példák

Környezeti szempontból előremutónak értékeltük, amikor a leírásban nem csak az épület felújítása, bővítése, hanem a kapcsolódó környezet, intézményudvar megújítása is szerepelt.

Pozitív kivétel volt, amikor az idevágó fejezet mellett a környezeti tényezőkkel a projekt általános leíró része és a pályázathoz csatolt műszaki tervdokumentáció is foglalkozott.

Ritkán, de előfordult olyan pályázat, ahol a környezeti szempontok valóban megjelentek, mint választási tényezők. Elsősorban ezeknél a pályázóknál talákoztunk a megújuló energiaforrások alkalmazásával, a szabványokon túlmutató, energia-hatékony szerkezetek használatával. A pályázók itt foglalkoztak a berendezések környezeti szemléletformáló hatásával is.

Segítő kérdések

- A felújított, bővített épületnek milyen szerepe lehet a környezeti szemléletformálásban, nevelésben?
- Vizsgált-e alternatívákat a tervezett építőanyagok, épületszerkezetek viszonylatában? Figyelembe vette ezek esetleges környezeti hatásait?
- Van-e olyan tevékenység, mely a projektbe illeszthető és környezeti szempontból előremutató? (Pl. zöldterület kialakítása, megújítása, megújuló energia hasznosítása.)

- Melyek azok az indikátorok, mellyel a környezeti hatás mérhető? Szerepelnek-e az adott résznél?
- Megpróbált bevonni helyi szereplőket a tervezett folyamatokba?

8.4. Városi területek rehabilitációja (Lajtmann Csaba)

A támogatás célja:

A helyi önkormányzatok innovatív település-rehabilitációs akcióinak ösztönzése, olyan város rehabilitációs akciók megvalósításán keresztül, amelynek célja:

- új gazdasági, közösségi és szociális funkciók megjelenésének támogatása és a meglévő funkciók megerősítése romló állapotú, többségében hátrányos helyzetű csoportok által lakott városi területeken a terület megújítása és a társadalmi kohézió erősítése céljából;
- leromlott városi területek megújítása és olyan vonzó városi környezet kialakítása, mely ösztönzi a további magánberuházásokat;
- barnamezős területek vegyes hasznosítása funkcióváltásuk és a települési struktúrába való integrációjuk előmozdítása, valamint a zöldmezős beruházások területigényének csökkentése;
- Innovatív város-rehabilitációs gyakorlatok elterjesztésének ösztönzése szerte az országban.

A város-rehabilitációs projektek környezeti- és fenntarthatósági összefüggései

A városi területek megújítási folyamata jelentős környezeti hatású, mind közvetlen, mind közvetett értelemben. Elég arra gondolunk, hogy egy leromlott állapotú, volt gyárépületet megújíthatunk múzeumméretű vagy bevásárló központként is – sajnos jelen esetben a kiírás mindkettőre keretet biztosított.

„A tevékenységeknek nincs környezeti hatásuk” – többször talákoztunk ilyen tartalmú kijelentésekkel, amelyek sajnos arra utalnak, hogy amennyiben a beruházások nem esnek törvényileg környezetvédelmi hatásvizsgálat alá, akkor annak környezeti hatása sincs. A következtetés téves, minden építéssel összefüggő folyamatnak jelentős környezeti hatásai vannak:

- az elbontott építőanyagok kezelése (A dokumentációkból többször hiányzott, illetve hevenyészett volt a bontáshoz kapcsolódó dokumentáció.);
- az építési folyamatok környezetterhelése: zaj, por, szállítás, stb.;
- a felhasznált építőanyagok, szerkezet környezeti hatásai.

A területen létrejövő beruházás jellege közvetlenül és közvetetten jelentős környezeti és társadalmi hatású. Míg egy parkosított területen elhelyezett művelődési, vagy szabadidős központ egyértelműen pozitívként értékelhető, egy „pláza” jellegű beruházás mindkét szempontból negatív. Manapság sajnos ez utóbbi a megszokott, mivel anyagilag rövidtávon jóval nagyobb hasznot hoz.

Hibák és hiányosságok

Ahogy több – nem a környezeti állapot javítását célzó – felhívásnál, úgy ennél is megállapíthatjuk, hogy a környezeti szempontok többször csak kényszerből kerültek bemutatásra a pályázatnál. Ebből adódóan sajnos következik, hogy a környezeti hatások nem épülnek szervesen be a projektbe, többször kimerülnek a környezeti fenntarthatóságot ismertető (5.7.2.) részben bemutatott általánosságokban, a projekthez nem kapcsolódó, településre vonatkozó információkban.

Pusztuló iparterület vagy újjáéledő mocsár – a megújítani kívánt terület mibenléte. Az egyik legfontosabb környezeti kérdés az e célra beadott projekteknél, hogy milyen területet szeretnének a támogatás által megújítani, rehabilitálni. A pályázatírók többször leromlottnak, degradálódottnak ítélték olyan területeket, amelyek környezeti szempontból értékesek. Példaként említhetjük a csornai Vilmos Park rehabilitációja, ahol a korábbi agyagbánya mára parkosodott területét szerették volna beépítésre alkalmassá tenni úgy, hogy a csatolt városi környezetvédelmi program kiemelte a park zöld területi jelenlegi és jövőbeni fontosságát. Még érdekesebb a keszthelyi volt angolna-telep rehabilitációja, ahol a tervezett szálloda beruházás egy volt angolna-telepnek otthont adó lápos területen valósult volna meg. A projekt véleményezésénél fontos volt a helyismeret, hisz a pályázatíró csak a volt halászati hasznosításra utalt és nem tett utalást a terület lápos – ezáltal léténél fogva (ex-lege) védendő – jellegére.

A projektek között gyakori volt, hogy a tervezett tevékenységeket mindenképp szerették volna környezeti szempontból előnyösként feltüntetni, noha ez nem volt a támogatás feltétele. Általános hiányosságként merült fel, hogy a környezeti hatásokhoz kapcsolható mérőszámok, indikátorok nem kerültek bemutatásra a pályázatban.

Bíráói szerep – sajnos lehetőségeink kimerültek a szűrésben, azaz rangsorolni nem állt módunkban, csak javaslatot tehattunk a projekt elutasítására vagy támogatására a környezeti hatások alapján. Fontos, hogy a későbbiekben egy-egy ilyen témájú projektbe mielőbb bevonják a helyi környezetvédelmi szakértőket, szervezeteket, akik szak- és helyismereteikkel segíthetik a tervezett tevékenységek jobbítását.

Jó példák, zöld példák

A leggyakoribb – környezeti szempontból pozitív – elem, amikor a tevékenységek között megjelent az elbontott építőanyagok újrahasznosításának szándéka, és ezt nem csak a környezeti hatásokat bemutató rész, hanem a tervdokumentáció is bemutatta.

Találkoztunk olyan projektelemekkel, amelyek pozitív környezeti szempontok alapján kerültek a tevékenységek közé. Ezek a könnyen beépíthető elemek – zöldfelület kialakítás, energiatakarékosság, építési hulladék újrahasznosítás – úgy biztosították a környezeti előnyöket, hogy a beruházás összköltségét elenyésző mértékben növelték. E pontnál azonban meg kell említeni az elszalasztott lehetőségeket – hiszen többször éreztük, ilyen, kis forrásigényű elemekkel a projekt környezeti szempontból könnyen javítható lenne.

Az összes projekttervhez viszonyítva sajnos csak kevés olyan pályázat volt, ahol megjelent a valóban közcélú hasznosítás. Az ilyen beruházások – parkok, szabadidős létesítmények – megvalósulásának legfőbb gátja az, hogy gazdaságilag nem megtérülők, így a magántőke nehezen vonható be, míg az európai uniós források keretét biztosíthatnak neki, akár a jelenleginél nagyobb arányban is.

Segítő kérdések

- A felújítani kívánt területnek van-e környezeti (pl. zöldterületi) jelentősége települési viszonylatban, ha igen, figyelembe vette-e?
- Van-e a területen a korábbi használatból adódó esetleges szennyezés, ha igen figyelembe vette-e? A kapcsolódó kármentesítés szerepel-e a tervezett tevékenységek között?
- A tervezett folyamatoknak, milyen, a beruházás időszakán túlmutató, közvetlen és közvetett környezeti hatásai lehetnek? Figyelembe vette ezeket?
- Vizsgált-e alternatívákat a tervezett építőanyagok, épületszerkezetek viszonylatában? Figyelembe vette ezek esetleges környezeti hatásait?
- Van-e olyan tevékenység, mely a projektbe illeszthető és környezeti szempontból előremutató? (pl. zöldterület kialakítás, megújítás, megújuló energia hasznosítás.)
- A tervezett tevékenységeket egyeztetette-e a környezetvédelem területen érintett helyi szereplőkkel (lakosság, társadalmi-, szakmai szervezetek, stb.? (A projektek közt környezeti szempontból támogathatóak ítéltük a Sopron belvárosi Deák tér felújításának pályázatát. A támogatásról szóló döntés után derült ki, hogy a projektíró nem foglakozott a tér alatt ma betoncsatornában átvezetett patakka, ami helyi konfliktushoz vezetett. Ez alapos tervezői előkészítéssel és a terv helyi egyeztetésével elkerülhető lett volna.)
- Melyek azok az indikátorok, mellyel a környezeti hatás mérhető? Szerepelnek-e az adott résznl?

8.5. Közlekedésfejlesztési projektek (Bojtos Ferenc)

Az úthálózat fejlesztés környezeti- és fenntarthatósági összefüggései

A közlekedésfejlesztési típusú projektek mind közvetlen, mind közvetett formában jelentős kihatással vannak a beruházás környezetének állapotára, s számos olyan vonatkozást hordoznak magukban, amelyek a környezeti szempontú fenntarthatóság oldaláról ellentmondásosan ítélték meg.

Az úthálózat fejlesztése önmagában a természeti környezetre és az emberi egészség szempontjából vizsgált környezeti paraméterekre negatív hatással járnak, nemcsak a beruházás kivitelezési szakaszát tekintve, de az elkészült fejlesztések átadását követően, a működés szakaszában is.

A projekt kidolgozásakor éppen ezért hármas célrendszer vezetheti a pályázót:

1. a közútfejlesztés közvetlen negatív környezeti hatásainak csökkentése
2. a beruházás hosszú távon pozitívan értékelhető hatásainak bemutatása
3. a kivitelezés módszertani részében olyan elemek alkalmazása, amelyek a környezet szempontjából előremutató hatásúak

A közútfejlesztési projektek között a környezeti szempontú vizsgálat során nagyon világos rangsor állítható fel, annak függvényében, hogy a környezeti fenntarthatóságra mennyire gyakorolnak negatív hatást. E szempontból, a legkönnyebben tolerálhatóktól a legkevésbé indokolhatóig az alábbi rangsor állítható fel:

1. Zsáktelepülések és kistelepülések elérhetőségi útjainak minőségjavítása.
2. Alsóbbrendű térségi összekötő utak minőségjavítása.
3. Települési elkerülő utak kialakítása meglévő úthálózati elemek felhasználásával.
4. Főközlekedési és gyorsforgalmi utak minőségjavítása.
5. Települési elkerülő utak új nyomvonal telepítésével
6. Új nyomvonalú utak kiépítése

A fenti rangsor alapján a legkedvezőbb elbírálásra környezeti szempontból a meglévő úthálózati elemek minőségjavításával foglalkozó projektek számíthatnak. E projektek esetében a környezeti hatások elemzésénél gyakran esnek abba a hibába a projektek készítői, hogy az út forgalmának gyorsítását, kapacitásbővítését pozitív hatásként állítják be- ez azonban kifejezetten negatívumként jelentkezik mind zajterhelés, mind szennyezőanyag-kibocsátás tekintetében.

Hibák és hiányosságok

A környezeti szempontú fenntarthatóság alapján a közútfejlesztések legnagyobb problémája, hogy túlnyomó többségükben a forgalom növekedését generálják az adott tájegységen, amely légszennyezettség, zajterhelés, és járulékos antropogén hatások tekintetében (hulladék, beépítettség, stb.) mindenképpen a környezetterhelés növekedésével jár együtt. Vizsgálatok alapján a közutak forgalmi keresztmetszetének növelése, azaz a kapacitásbővítés nem csupán az adott útszakaszra vonatkozó közlekedési viszonyok javulását idézték elő, hanem ezzel párhuzamosan a forgalom intenzitása és a közlekedők létszáma is emelkedett – mindkét elem a környezeti terhelés növekedését eredményezi, ezért hibás az a megközelítés, hogy az útminőség javítása önmagában környezetvédelmi célzatú. Ugyanakkor a várható negatív hatások kiküszöbölése, illetve mérséklése szempontjából a megfelelő tervezéssel a projekt felkészíthető és felkészítendő a környezeti oldalról történő elemzésre.

Az utépítési, útfelújítási munkálatok a kivitelezési tevékenység szinte valamennyi fázisában bizonyos fokú zajterheléssel járnak. Ennek külön szabályrendszere a lakókörnyezetre vonatkozó rendeletekben megtalálható, ám a településeken kívül is számolni kell az ott élők (tanyák, szórvány lakott területek) zajterheléssel szembeni várható érzékenységére, illetve a természeti környezet irányában megnyilvánuló zavaró hatásra (védett gerincesek, vadállomány, védett területek, stb.).

A vállalható megoldások közt szerepelhet a megfelelő technológia kiválasztása,

amely a lehető legkevesebb zajszinttel jár; a munkavégzés idejének minimalizálása – azaz csak a legszükségesebb ideig, egy tömbben végzett munka az adott területen –, illetve munkaszervezésileg a zajkibocsátás megfelelő időszakhoz kötése (lehetőleg a nap első-középső szakaszára eső fő munkaidőben, kerülve a pihenőidő és a munkaszüneti napok alatti munkavégzést).

A tevékenység jellegéből fakadóan mind az utépítés, mind a felújítás előkészítő munkái jelentős porszennyezéssel járnak. Ennek elsődleges hatásaként maga a por, mint zavaró tényező jelenik meg, mindemellett ennek az esetlegesen útfelszínről származó pornak az összetétele is környezetterhelést növelő hatású, a felmárt útfelszínen és gyakran a burkolati anyagban ugyanis az üzemanyagok égéstermékeiből és a járművek kenéséből származóan környezetszennyező anyagok akkumulálódnak. E porszennyezés a munkavégzést megelőző és időközi portalaníttással, locsolással kivédhető. Az új utak építésénél e szennyező forrás nem korlátozódik az épülő útszakaszra, itt aljzatterítéskor és a későbbi fázisokban is külön gondot kell fordítani az ellátó és szállítmányozási útvonalak védelmére.

A munkálatok során keletkező légszennyezés részint a munkagépek és szállítójárművek kipufogógázából, részint a technológiából adódó légszennyező gázokból és szaganyagokból adódik össze. A projekttervezés folyamán vállalható intézkedés az alkalmazott járműpark műszaki állapotának felülvizsgálata, illetve a megfelelő technológia kiválasztása – a kellemetlen szaghatás lakosságra vonatkozó terhelése itt megint csak a megfelelően kiválasztott munkavégzési idővel, illetőleg az időjárás viszonyok figyelembevételével csökkenthető.

Mivel az útfelújításból és utépítésből származó technológiai hulladék kezelésére vonatkozóan pontos szabályrendszerek állnak rendelkezésre, ezért azok betartása, illetve külön kezelése nem is lehet kérdéses a projekt kivitelezési fázisában. A tervezésben azonban mindenképpen szerepeltetni kell külön e köteteket, valamint azt is, hogy a projekt kivitelezése során milyen módon, mely közreműködőkkel kívánunk eleget tenni ezen elvárásoknak, hova kerülne felhasználásra, illetve deponálásra a bontott útburkolat, illetőleg a kimaradó és veszteségként jelentkező burkolati anyagmennyiség.

Az utépítéssel párhuzamos forgalomnövekedés az adott útszakaszra vonatkoztatva számos olyan hatással járhat együtt, amely nem közvetlenül a fejlesztési projekt részeként jelenik meg, ám a helyes tervezéssel kiküszöbölhető az általuk gerjesztett negatív környezeti hatás.

Az út mellett kiépítésre kerülő megálló- és pihenőhelyek általában gyűjtőpontjai az út forgalmával járulékosan jelentkező hulladékszennyezésnek. A majdani közútkezelővel, illetőleg a közigazgatási határon belül illetékes önkormányzattal való előzetes megállapodás rögzítése megnyugtatóan rendezheti e hulladékgyűjtési pontok helyzetét. Sajnos a hazai önkormányzatok döntő többsége még a lakott területen belül sem mindig képes a közterületek hulladékgyűjtési rendszerének megfelelő kialakítására és fenntartására, épp ezért kiemelten fontos lehet az országutak menti gyűjtőpontok megfelelő, ésszerű és kielégítő kapacitású tervezése – oly módon, hogy a működtetés szakaszában az fenntartható módon kezelhető legyen.

A másik, elkülönítetten kezelhető és tervezhető problémakör az utak azon hatása, amelyet a megközelíthetőségre gyakorolt pozitív befolyásuk okoz. Országos viszonylatban rég túlléphetünk a „feltáróutak” korszakán, s egy-egy terület megközelíthetőségét sem az határozza már meg, hogy vezet-e oda út. A probléma sokkal inkább a jelenlegi utak minőségében keresendő, ott tehát, ahol a forgalmi terhelésnek már nem felel meg a meglévő út keresztmetszete, ott nem a párhuzamos nyomvonalak kiépítése jelenti a megoldást, hanem a felújítás, kapacitásbővítés. Adott esetben a települési összekötő- és elkerülő utak telepítésének egyetlen célja a beépíthető területek arányának növelés, a belterületté nyilvánítás szándéka számos ponton tettenérhető. Lévé a környezeti szempontok alapján a földterületek ilyen jellegű leköttése kifejezetten negatív hatásként értelmezhető, a projekt megtervezése folyamán érdemes átgondolni az ezzel kapcsolatos érvrendszerket. E hatás pozitívként való beállítása legfeljebb társadalmi- esélyegyenlőségi stb. kontextusban elképzelhető, a környezeti-fenntarthatósági elemzésben sokkal inkább a negatív következmények elleni védelmi intézkedéseket szükséges megjeleníteni. Kiemelhető ezek közül példaként a lehajtó utak száma és elhelyezkedése, amelyek jelentős befolyással bírnak arra, hogy egy adott területen milyen betelepülési folyamatokat indít meg egy-egy új, vagy felújított útszakasz; vagy a környező mezőgazdasági területek munkagépei számára a kiszolgáló földutak rendszerének biztosítása (ez utóbbi a közlekedéstechnikai- forgalmi szempontrendszerek számára sem közömbös).

Jó példák, zöld példák

Az itt pozitív hatásként feltűntethető hatásmechanizmus a közlekedő járművek csökkenő szervizigénye, amely valóban kedvező externáliaként jelentkezik a környezetben; azaz bár közvetlen pozitív hatása nincsen, de a kisebb mértékű amortizáció áttételesen a környezet kisebb járulékos terhelését jelentheti.

Hasonlóan nem az adott útszakaszon jelentkező pozitív hatásként, de közvetett hozadékként lehet feltűntetni, ha az adott útszakasz felújításával egy esetleges addig használt nagyobb kerülő útszakasz rövidíthető le. Ez utóbbi érv azonban az új utak építése estében a legritkább esetben használható jogosan, hiszen ezeknél a földterület leköttése, a természeti környezet zavarása, az anyagfelhasználás és a generált forgalom szennyező hatásai nem állnak arányban azzal az esetleg környezeti terhelés kiváltással, amit az új út más szakaszokról von el.

Ugyancsak az útfelújítás környezeti hatásáról alkotott összkép árnyalható, ha pontosan bemutatásra kerül annak népességmegtartó szerepe és szükségessége. Bár határterületként ez inkább az esélyegyenlőségi és társadalmi érvrendszer részét képezi, de elfogadható lehet a vidéki életforma fenntartásában és a helyi termelési rendszerek életben tartásában betöltött szerepének hangsúlyozása. E ponton megint csak érdemes a tervezőknek önrevíziót végezni, mennyiben elégít ki az adott fejlesztés valós igényeket ebben az irányban?

A zajterhelés és a légszennyezés hatásainak mérséklésére az adott útszakasz jellegétől és elhelyezkedésétől függően többféle lehetőség áll rendelkezésre. Legkézenfekvőbb, és környezeti szempontból a legkielégítőbb az út menti zajvédő erdősávok, fasorok és sövények használata.

E szempontból legtökéletesebb megoldást az úgynevezett színtezett erdősáv jelenti, ahol a minimális 15 m-es szélességben több szinten lombkoronát növesztő növények telepítésével lehet optimális védőhatást elérni. Itt az alacsony bokrokból álló szegélynövényeket a magas felépítésű bokorsáv, illetőleg alacsony koronájú fák követik, míg az erdősáv középvonalába a magas lombkoronájú fák kerülnek. A telepítendő fajok kiválasztásánál elsődleges szempont, hogy a tájegységen őshonos, az adott természeti körülményeket toleráló fajok kerüljenek kiültetésre. Az ilyen kialakítású erdősáv közlekedésbiztonsági szempontból is sokat javít az út állapotán, mivel megakadályozza a hóátfúvásokat, védi a közlekedőket a széllekeésektől, illetve a szálló por zavaró hatásától. Ott, ahol a rendelkezésre álló terület ehhez nem elegendő, kevésbé hatékonyan ugyan, de mégis mérhetően tudunk védekezni egyvonalú fasor telepítésével, ahol a lombkorona tömörsége jelentősen csillapíthatja mind a zaj- mind a légszennyezettségi terhelést. A településeken belül, ahol az útszegély és az épületek közt a kicsiny távolság, illetve a légvezetékek miatt a fasorok telepítése nem alkalmazható, minimális követelmény az út menti szegély sövényvel való betelepítése, ami a közvetlen egészségvédelem mellett az épületek állagának megóvása miatt is fontos.

Nagy forgalmú utak esetében, illetve ahol erre más lehetőség nincs (tér szintileg eltoló útszakaszok), lakott területen belül a zajvédő falak kialakítása is elképzelhető. Ezek ideális esetben a zöldnövény telepítéssel együtt fejtik ki hatásukat, hiszen a falnak önmagában csupán zajszennyezés csökkentő hatása van, a légszennyezettségi mutatókon nem változtat jelentős mértékben. E mellett hátránya természetesen ezeknek a védfalaknak, hogy a növénytelepítéssel összehasonlítva magas bekerülési költségűek.

Környezeti szempontú fenntarthatóságot erősítő elemek

Az előző érvrendszerrel szoros összefüggésben használható a tervezés-kivitelezés folyamatában olyan módszertani részek használata, amelyek a környezeti hatásmechanizmus szempontjából pozitív megítélés alá esnek.

- **Társadalmi párbeszéd a fejlesztés tervezési és kivitelezési szakaszában** Mind a várható társadalmi-gazdasági, mind a környezeti hatások tekintetében kiemelt jelentőségű, hogy a projekt előkészítési szakaszától kezdve annak befejezéséig folyamatosan lehetőség nyíljon a lakosság és a területileg érintett szervezetek (önkormányzat, hatóságok, szakmai és civil szervezetek) részvételével történő eszmecserére. Ennek elmaradása nem csupán az Európai Unió elvárásaival való szembehelyezkedéssel jár, de annak lehetőségét is nyitva hagyja, hogy a projekt a kivitelezés szakaszában nem fog rendelkezni megfelelő háttérbázissal, társadalmi támogatottsággal. A tervező-kivitelező részéről e társadalmi párbeszéd proaktív módon való kezdeményezése pozitív megítélés alá esik, a projekt beágyazottságáról, relevanciájáról sokat elmond az előzetes egyeztetések pontosan dokumentált anyaga.

- **Környezettudatosságról szóló elemek használata.** Hasonlóképpen nem közvetlenül kapcsolódó, de a környezeti szempontú fenntarthatóság megítélését javító, a projektet színesítő elemként kerülhet bele a kivitelezés során a környezetkímélő technológiák mellett a környezettudatos magatartás egyéb

szegmensekben való megjelenítése.

- A munkafolyamatok ideje alatt keletkező saját kommunális hulladékok szelektív gyűjtése, az útfelújítással érintett vagy a csatlakozó szakaszok illegális lerakóktól való mentesítése ilyen próbálkozások lehetnek; akárcsak a csatlakozó belvízelvezetési művek helyreállítása-kialakítása, a vadvédelmi beruházások, estelegesen a kapcsolódó lakott területeken a szükséges tereprendezés. A nem kötelező, de rendkívül pozitívan értékelhető közvetlen projektelemek közül a leggyakrabban alkalmazott a vadvédelmi rendszerek telepítése – s itt elsősorban nem a klasszikus (és meglehetősen költséges) vadkerítésekre kell gondolni, hanem az apróvadak-kétéltűek biztonságos átkelését biztosító átereszekre, védőárkokra.

- A nem közvetlen védelmi célokat szolgáló, de tájrehabilitációs, esztétikai szempontból kiemelt jelentőségű takaró- és véderdők telepítése minden útszakasz mellett javasolt. Azon pontokon, ahol e növényövek funkcionálisan nem lakott területeket óvnak a zaj- és levegőszennyezettség-terheléstől, ugyanezen hatások csillapíthatók velük a mezőgazdasági területek és a természetközeli területek irányába. A termőterületek illetően védelme a mezőgazdasági terményeket hivatott megóvni a káros hatásoktól, a természeti területek lehatárolása a közutak felől pedig egyrészt a környezetre mért zavaró hatást csökkenti, másrészt biztosítja a közlekedők szegregáltságát.

- **Előtanulmányok és minősítő rendszerek.** A különböző feltételrendszereknek eleget tenni igyekvő projekttervezők általában az elégséges minimum elvén teljesítik a „kötelező gyakorlatokat”, azaz csakis akkor végezhetnek előzetes hatástanulmányt, költséghaszon-elemzést és környezeti szempontú alapozó felméréseket, amennyiben erre kötelezettségük van. Mégis, általános tapasztalat, hogy pozitívabb megítélés alá esnek az ezeket önkéntesen bevállaló projektek készítői, még akkor is, ha az előtanulmányok esetlegesen feltárnak megoldásra váró kérdéseket és problémákat. Egyrésztől ugyanis ezek bemutatása alkalmat adhat arra, hogy a megfelelő választ beépítve a projekt irányítója bizonyosságát adhassa lelkiismeretes hozzáállásának, és szakértelmének a környezeti hatások kezelése terén; másrésztől pedig az ilyen vizsgálatokban jelzett problémák a későbbiekben ilyen-olyan formában úgyis jelentkeznének, s akkor esetlegesen jelentős csúszást vagy módosítási igényt spórolhatunk meg vele.

- Ugyanez mondható el nagyjából a különböző önként vállalt minőségbiztosítási rendszerekről is, azaz közvetlen funkciójuk és a projekt szempontjából hasznuk nem abban nyilvánul meg, hogy nyomatékot adjanak az amúgy is kötelezően betartandó szabályoknak, hanem az önellenőrzés és a belső monitoring lehetőségéből adódóan a projekt kivitelezésének „tisztaságát”, minőségét hivatottak megőrizni, illetve előzetesen biztosítani az értékelőket arról, milyen típusú projektirányításra és munkavégzésre számíthatnak.

Segítő kérdések

- Mennyiben indokolható a tervezett útfelújítás/útépítés kifejezetten a környezeti fenntarthatóság szempontjából, illetve milyen kockázati tényezők jelentkezhetnek ugyanebből az aspektusból?

- Léteznek-e alternatívák a jelenlegi tervezett közútfejlesztés vázolt

gazdasági-társadalmi hatásainak elérésére, csökkenthető-e a projekt mérete a beavatkozás mértéke és az anyagi ráfordítás tekintetében?

- Megfelelő technológia és munkamódszertan került-e kiválasztásra a tervezés folyamán?

- Felmérésre került-e a fejlesztés rövid és hosszú távú környezeti hatásainak rendszere?

- Milyen módon törekszik a projekt a beruházás negatív hatásainak kivitelezés közbeni csökkentésére (por, zaj- és légszennyezés, technológiai hulladék, egyéb járulékos környezetterhelések)?

- Milyen módon kerültek beépítésre a projektbe a fejlesztés eredményeképpen jelentkező negatív hatások (por, zaj- és légszennyezés, hulladékterhelés, stb.) kiküszöbölését célzó intézkedések?

- Milyen pozitív, környezeti oldalról kedvező elemek kerültek be a tervezés folyamán a projektbe?

- Milyen önkéntesen vállalt minősítő rendszerhez valós csatlakozás vállalható a projekttervezés folyamán és a kivitelezésben?

9. Sikeres projektek

Végül de nem utolsósorban bemutatunk 5 sikeres, környezeti és fenntarthatósági szempontból is példaértékű projektet itthonról és a szomszédos országokból. Meríthetnek belőle konkrét ötleteket is, de az is előrelépés, ha a megfelelő pozitív szemléletre sikerül ráérezniük.

9.1. Szlovákia: „Faforgácsból fűtés”

A „Biomasa Bystricko” önkormányzatai egyesülés meglátta a fától az erdőt. Programjuk 60 millió forintnyi önrész mellé 240 milliós állami támogatást és 900 milliós EU támogatást nyert el. Kilenc falu 32 középületében váltanak korszerű, energia-hatékony, vegyes és fahulladék-tüzelésű fűtési rendszerre.

Türelmes tervezés

A kilenc Beszterce-környéki kistelepülés összefogása 2003 őszén, a projekt viszont csak 2006 tavaszán kezdődött! Sok türelemre és közös bizalomépítésre volt szükség ahhoz, hogy Pónik, Horhát, Libetbánya, Királyka, Kordéháza, Récske, Tajó, Hédél és Feketebalog összesen 4.385.000 eurót fordíthasson középületek fűtés-korszerűsítésére.

Az önkormányzati képviselők meggyőzése és bevonása igényelte a legtöbb időt és energiát. Bizalmatlanok voltak, mivel a kezdeményezés eleve „külsős jöttmentektől”, a szlovákiai Föld Barátaiktól (FoE - CEPA) indult.

A kistelepülésekre jellemző érdektelenséget, az emberi és pénzügyi erőforrás-hiányt is le kellett győzni. Másfél év csak látogatásokkal, beszélgetésekkel, ötleteléssel, helyzetfelméréssel telt. Párhuzamosan zajlott az átfogó „energia audit” (az épületek felmérése, a lehetséges gépészeti megoldások kidolgozása), a szakmai kapcsolatok kiépítése, a jogi vonatkozások – például az épületek tulajdonjogának – tisztázása, az önkormányzati egyesülés formális megalakítása, regisztrálása és

adminisztrációja, illetve a projekt dokumentáció kidolgozása.

Nem titok, hogy az előkészítés folyamata rengeteg nem-anyagi befektetést igényelt. A kilenc település mellett olyan szakmai és civil szervezetek is partnerekké váltak, mint a Bankfigyelő Hálózat, a pozsonyi Energia Központ és az Alternatív Energia Alap vagy a Zólyomi Műszaki Egyetem. A sokszereplős egyeztető találkozókra, a szakértők és résztvevők kommunikációra és koordinációra, az összetett mérnöki és adminisztrációs feladatok közvetlen költségeire menet közben kellett kisebb-nagyobb támogatásokat megszerezni.

Ahol fát vágnak, hullik a forgács

A teljes kistérségben közel 50000 tonnányi fatörmelék keletkezik. A libetbányai és póniki fűrészmalomok önmagukban 2,160 tonna „haszontalan” faforgácsot és fűrészport termelnek évente, amely több mint az érintett 9 település középületeinek fűtőanyag-szükséglete. A hosszú távú szerződések értelmében ez a két település biztosítja majd a szükséges biomasszát a decentralizált fűtési rendszerek számára.

A technikai kivitelezés falvanként más és más: Horháton a mini-távűtőmű látja el az Önkormányzat épületét, az iskolást, az orvosi rendelőt, a kultúrházat és az ABC-t – itt a kazáncsere mellett 800 méternyi csövet is ki kell cserélni. Libetbányán az iskola és a posta fűtését korszerűsítik, és így tovább.

A középületek fűtés-korszerűsítése 10 év alatt több mint 8.500 tonna CO₂ kibocsátás-csökkenést, illetve jelentős energia-megtakarítást és költségsökkenést eredményez. A környezetvédelmi szempontok mellett fontos, hogy már az előkészítés folyamata is felélénkítette a marginalizált kistelepülések életét, az összefogásokat. A viszonylag szerény önrész mellé igen jelentős, 95 százalékos állami és nemzetközi támogatás áramlik a kistérségbe. A modernizáció és a modell értékű siker erőt és reményt ad más projektekhez is, szellemiségében és gyakorlati szempontból is példaértékű más – például a magyar – kistérségek számára.

Adatlap – Biomassza fűtés a Besztercei kistérségben, SK

Teljes költségvetés: 4.385.000 EUR ~ 165 millió szlovák korona ~ 1.2 milliárd forint. (75 %-a uniós, 20 % állami és 5 % saját forrás)

Kapcsolat: Juraj Zamkovsky, Executive Director - Friends of the Earth-CEPA
* e-mail: zamkovsky@changenet.sk * Honlap: www.foe.sk/cepa - http://www.priateliazeme.sk/cepa/index.php?id=5&level=2&lg=en&x=99476 (PPT prezentáció angol nyelven)

9.2. Lengyelország: „Fejlesztés, csak természetesen”

A Barycz folyó az Ipoly dél-sziléziai testvére. 139 km hosszú, Wrocławtól északkeletre torkollik az Oderába. 5500 km²-es vízgyűjtője értékes Natura 2000 terület, amelynek egy alapítvány állított össze integrált vidékfejlesztési, természetvédelmi és fenntarthatósági stratégiát.

Kettő az egyben: LEADER és fenntartható fejlődés

A Dél-sziléziai Fenntartható Fejlődés Alapítvány mellé a helyi Pro-Natura egyesület, illetve két folyómenti önkormányzati szövetség csatlakozott.

Az együttműködés három tájékoztató megbeszéléssel, majd egy közös konferenciával kezdődött. Ennek keretében a szervezők felvázolták az integrált fenntartható fejlődési és vidékfejlesztési stratégia lényegét, elemeit, szükségességét és egyúttal megismertették egymással a részvevő önkormányzati, civil és üzleti résztvevőket.

A közös tervezéshez öt friss állapot-felmérés is készült a Barycz völgyéről:

1) Természeti értékek; 2) Emberi erőforrás-fejlesztés; 3) Fenntartható turizmus – a fejlesztés lehetőségei; 4) Helyi termékek; és 5) Fenntartható fejlődés indikátorai

A stratégiát három munkacsoport alította ki, majd egy közös lakossági konzultáció keretében fogadták el. A projekt máris pozitív mellékhatásaként pedig kialakult a LEADER+ LAG – azaz helyi akciócsoport is.

Mai sikerélményt a jövő ígérete mellé!

Magyarországon hasonló tervezési folyamat már SAPARD programok kapcsán több is lezajlott. A legfontosabb tehát, hogy a készítendő tervek konkrét pályázati lehetőséghez kötődjenek, mint esetünkben a LEADER+, ugyanis a különféle tervezési folyamatokba már rengeteg időt, tudást és energiát fektettünk, tele vannak a fiókok és polcok, de a várt fejlődés sok helyen még mindig csak ígéret.

A lengyelek okosan rövid távú, sikerélményt jelentő elemeket is beépítettek a projektjükbe. Ilyen volt egy hasonló, szászországi NATURA 2000 területre tett közös kirándulás, vagy a helyi kerékpárverseny, Gólya-fesztivál és Ponty-fesztivál, amelyekhez a projekt társ-szervezőként hozzájárult.

Érdemes egy közös tanulmányutat megvalósítani még a projekt elején, ezzel magunk mellé állíthatjuk a leendő projekt-partnereket. Ne csak a jövőt tervezgessünk, a napi kis sikerekre és élményekre is szükség van a projekt során!

Adatlap – A Barycz folyó fenntartható fejlődési terve, PL

Teljes költségvetés: 39.000 EUR ~ 154 800 lengyel zloty ~ 10.5 millió forint.

Kapcsolat: Dolnośląska Fundacja Ekorozwoju, Wrocław * www.eko.wroc.pl/dfe * biuro@eko.wroc.pl

Honlap: http://barycz.pl/ (A projekt honlapja, sok angol nyelvű leírással)

9.3. Románia: ökoturizmus a Nyárád völgyében

A Nyárád a Maros baloldali mellékfolyója, forrása 1300 méter magasan, a Görgényi-havasokban található. Hossza 79 km, vízgyűjtőjének területe 625 km², 63 település található rajta. Turisztikai látványosságok szempontjából nem vetekedhet a Békás-szorossal vagy a Gyilkos-tóval, de a nyugalomra és jó levegőre vágyók Erdély e területén is eltölthetnek egy bő hetet. A marosvásárhelyi Fókusz Öko Központ épp ezt akarja elérni.

A Nyárád-menti természeti értékek számbavételét már Orbán Balázs elkezdte (Székelyföld leírása, 1868) – az itt bemutatott projekt egyik szomorú kötelessége volt felmérni, a szabályozások, a vízimalmok lerombolása és a különféle szabályozások után mi érték és látnivaló maradt. Megnyugtattunk minden leendő turistát: maradt elég!

A emberi tényező – a vendégfogadók hálózatának kiépítése - már komolyabb kihívást jelentett, hiszen nem mindenki szándékozott „turisztikai produktummá” válni. A barátságos, idős háziasszonyok nem szoktak hozzá az adózás, könyvelés és az EU kompatibilis vendéglátáshoz. Azonban annyival könnyebb volt elfogadtatni a fejlesztéseket, hogy azok megtervezésénél annak idején a helyiek kreativitására is támaszkodtak. Tegyük hozzá, a saját lakóhelyünk értékeit nem mindig értékeljük megfelelően, ezért ezt is tudatosítani kellett a helyiekben kiadványok és képzések által. Egyes vendéglátóknak vállalniuk kellett az idegenforgalom érdekében azt is, hogy megtanuljanak angolul. A vendéglátók minőségi besorolítása és hálózatépítése évekre tellett, egyes szálláshelyek fejlesztése is szükséges volt. Fontos volt azonban, hogy a helyiek, az érintettek alaptevékenységét lényegében ne változtassa meg a projekt: így a bevételnek most is csak legfeljebb 30%-a származik turizmusból. Ezt a bevételt a helyi gazdaságba forgatják vissza.

Környezetvédelmi szempontból fontos, hogy egyetlen „Lila Panzió” sem került a nyugati – angol és holland – turistákat vonzó, fényképekkel és turista útvonalakkal is bővített kiadványba, azaz csak hagyományos jellegű, családi vendéglátásról, igazi, modellértékű és minőségi szelíd turizmusról beszélhetünk.

Adatlap – Nyárád völgyi ökoturizmus

Teljes költségvetés:-15000 EUR ~ 3 750 000 millió forint.

Kapcsolat: Focus Eco Center * tel: 40 265 262170, mobil: 40 744 774897, e-mail: focuseco@rdslink.ro

9.4. Csehország: templomtető és bicikliút

A Nyugat Csehországi Konstantinólázeňsko és Stříbo kistérségek 26 önkormányzata az egyik legsikeresebb LEADER+ szövetséget hozta össze. A projekt élő példája annak, hogy sok kicsi sokra megy!

Apróságoktól a nagy léptékű fejlesztésekig.

Květoslav Válek kisméretű, környezetkímélő vető- és aratógépet vásárolt a családi gazdaságába. A Bezručice Agrofarm s.r.o egy pótkocsis traktort. Okrouhlé Hradiště temploma új tetőt kapott, és minkét kistérségben elindult a kerékpárút-hálózat fejlesztése. Mindez az uniós LEADER programjának keretében, 2004-2005 folyamán. A projekt, melynek megvalósításához jelentős kiegészítő anyagi támogatást nyújtott a csehországi költségvetési forrásokat felhasználó, a földművelésügyi minisztérium által kezelt, uniós mintára létrehozott LEADER CR program is, 2007-ben zárul.

A LEADER programokra Magyarországon is csak kistelepülések ún. Helyi Akciócsoportjai jelentkezhetnek. A pályázatás két fordulóban történik: az első forduló célja azon helyi akciócsoportok kiválasztása, amelyek a pályázatban bemutatott terület, partnerség és vázlatos helyi vidékfejlesztési terv alapján lehetőséget kapnak a második fordulóban való részvételre, azaz a helyi vidékfejlesztési terv részletes kidolgozására és a második pályázati fordulóban történő benyújtására. A megvalósult programok keretében helyi pályázatokat írnak majd ki, amelyekre az akciócsoport által lefedett települések pályázhatnak.

Csehországi példánk esetében fél évet vett igénybe a térségbeli partnerek azonosítása és bevonása: ismeretsegeket mozgósítottak, a 26 településre több száz levelet küldtek szét. A tényfeltárás a „hagyományos” SWOT analízissel kezdődött, majd kilenc témában munkacsoportok dolgozták ki a fejlesztési irányokat. A helyi partnerség 2003 novemberében öltött hivatalos formát, 2004 áprilisában pedig el is nyerték el az első LEADER támogatásokat, amelyből már az év őszén megvalósult két kisebb elem.

A projekt tanulsága, hogy bár nagy segítség volt a már említett LEADER CR programból nyert támogatás, annak és az uniós LEADER programnak a lebonyolítása is elég bonyolult volt, ezért erős és hozzáértő menedzsmentre volt szükség.

A csehek francia szakértők bevonásával kezdték a programot. Noha ők pozitívnak értékelték a kívülről, sőt nemzetközi szintről érkezett segítséget, engedjék meg, hogy egy régi viccel mutassuk be a „helyi” fejlesztés egyik fő veszélyét.

Egy juhász legelteti nyáját a mezőn. Egyszer csak megáll mellette egy fekete terepjáró, kiszáll egy öltönyös-lakkos cipős férfi. - Figyeljen, bátyám, ha pontosan megmondom magának hány juh van a nyájban, ad nekem egyet? – kérdi. – No, erre kíváncsi vagyok! – áll rá az öreg.

A férfi elővesz egy laptopot, GPRS kapcsolatba lép az anyavállalattal, nagy

felbontású digitális műholdképet kér a mezőről és két óra múlva mondja a választ: - 93 birka van a nyájban, 67 fehér, 26 fekete.

- Ez igen, fiam, válasszon hát jószágot! – mondja a juhász, majd búcsúzóul azt mondja. – Fiatalember, ha megmondom, mi a foglalkozása, visszaadja azt az állatot? – Rendben, bátyám! – No, fiam, maga csakis tanácsadó konzultáns lehet! - Honnan tudta, öreg? – csodálkozik az öltönyös.

- Egyszerű. Idejött a városból a terepjárójával a rétemre, pedig én nem hívtam. Kecsegtető üzletet ajánlott, aztán jó drágán, rengeteg technikai trükkkel és millió erőforrás megmozgatásával, jópár órával később megmondott nekem valamit, amit magamtól is tudtam. És még csak nem is ért a jószághoz, mert a terelőpulimat tette a csomagtartójába!

Adatlap – Komplex vidékfejlesztés Csehországban

Kapcsolat: LAG: Český Západ – Místní partnerství, Stříbro * Jan Martínek (CCO)
* tel: +420374 692 021, +420 777 793 728 * www.leader-ceskyzapad.cz * jan.martinek@cpkp.cz

9.5. Magyarország: tájgazdálkodás és foglalkoztatás

A Nimfea Egyesület hivatalos a címke szerint „integrált szociális – gazdasági – természetvédelmi projektbe” fogott. Magyarul úgy mondanánk, több legyet ütöttek egy csapással: helyi munkanélküliekből képeznének juhászokat, ezzel lépésről lépésre újjáéledhet a hagyományos legeltető tájgazdálkodás a Tiszántúlon.

Túrkevéstől Óceániáig

Balogh János ökológus professzor a fenntarthatóság egyik meghatározó alakja volt – a fejezetcímet az ő önéletrajzi kötetéből kölcsönöztük. Nem arról van szó azonban, hogy a vidékről „ki lehet törni” a nagyvilágba, hanem épp ellenkezőleg: a helyi – túrkevei - értékek és tevékenységek mutatnak jó példát a világnak. Miről is van szó: 15 helyi – zömében cigány származású – munkanélküli 500 órás tanfolyam keretében modern állattartási ismereteket, környezetgazdálkodást, minőségbiztosítást, termékfeldolgozást tanulhat. A munkavállalók és családjaik részére lakáslehetőség is biztosított lesz, a legeltető juhtartással, a legeltetést kiegészítő épületek, juh hodályok újjáépítésével pedig a „kevi” gyepterületek tájhasználati, környezeti értéke és turisztikai vonzereje is nő. További érvként felhozható az aktív korú, nem foglalkoztatott, hátrányos helyzetű helyi lakosok munkaerő-piaci reintegrációja, sőt a helyi és a környéken juhtartással foglalkozó gazdálkodók piaci pozíciója is erősödhet.

A projekt kidolgozása és tervezett megvalósítása tekintetében érdemes kiemelni a széles körű partnerséget és annak különböző szintjeit: A képzést biztosító főiskola

és két, szakmai segítséggel szolgáló civil szervezet (köztük egy alapítvány) támogatásban is részesülő partnerként vett volna részt a projektben. Mellettük, nem finanszírozott partnerként, a helyi önkormányzat és kisebbségi önkormányzat, az illetékes nemzeti park, a munkaügyi központ és a Magyar Juhtenyésztők Szövetsége együttműködő támogatását is élvezhette a Nimfea, míg a Magyar Természetvédők Szövetsége a pályázat kidolgozásához nyújtott szakértői segítséget.

Cash flow, soul-flow

Az uniós döntéshozók számára szívet melengető lehet egy ilyen integrált projekt, de lássuk reálisan a gyakorlatot is! A szerződéskötés eleve jelentős várakozási idővel valósul meg, ráadásul az egész projekt utófinanszírozással valósul meg, ami komoly cash-flow „trükközést” igényel.

A pályázat megnyerése után még évekbe telhet, míg pénzt látunk! Komplex projektek esetén ezért különösen fontos a hosszú távú tervezés és rendszeres újra-megerősítés, újrafókuszálás. Nem csak a kassza, hanem a lelki tartalékok feltöltéséről is rendszeresen gondoskodnunk kell!

Ismét nem a szó negatív értelmében, de előszerződésekkel és keret-megállapodásokkal fel kell készíteni a partnereket a „hosszú menetre”, és annyi apróbb sikerélményt építünk bele a projekt menetébe, amennyit csak tudunk. A várakozás közben egy brosúra vagy egy cikk megjelenése is új lendületet adhat.

Adatlap – Túrkevei legeltetés

Teljes költségvetés: 300.000 EUR ~ 75 millió forint.

Kapcsolat: Nimfea Egyesület, Túrkeve * tel: 56/361-505 * info@nimfea.hu * www.nimfea.hu

9.6. Lettország: A biogazdálkodás lényegében a kerék újra-feltalálása.

Egészségfarmok

A Lett Organikus Gazdálkodók Egyesületének a 2800 lett bio-farmból 950 a tagja. A magyar Biokultúra Egyesülethez hasonlóan elsősorban tapasztalatcseréket, nyílt napokat és minőségbiztosítást végeznek – többek között az EU LIFE program támogatásával.

Az ipari jellegű, monokultúras mezőgazdaság XX. századi átokfutása után most fedezzük fel újra az évszázadokon keresztül jól működő, hagyományos, emberléptékű gazdálkodási formákat.

Az Európai Unió komoly politikai elköteleződést mutat – ugyanakkor az érvényben lévő gazdasági paradigma, a környezeti és szociális szempontból egyaránt kizsákmányoló szabad piac logikája épp ellentétes ezzel. Jellemző, hogy a tiszta

és vegyszermentes zöldséget, gyümölcsöt, gabonát, tejterméket kell „bio” jelzővel megkülönböztetni a tömegtermelésben „gyártott” élelmiszerektől, nem pedig fordítva.

A biogazdák két fő gondja épp az innováció és a gazdasági érdek hiánya. A lett „Egészséges Farmok Hálózata” sem fedezett fel újdonosságokat, tevékenységük mégis több valós értéket termel, mint a legtöbb nagyberuházás. Sok élők munkával termelnek egészséges ételeket, a népi gyógyításban hagyományos füveket és gyógyteákat, kézműves termékeket – tapasztalatcseréket, nemzetközi tanulmányutakat és helyi bemutató programokat szerveznek.

Fontosnak tarjuk kiemelni, hogy szerény léptékű, minőségi fejlődést célzó projektek is beilleszthetők a „nagy fejlesztési beruházások” közé. Nem lehetetlen uniós projekt-támogatásokat elnyerni – ha sikerül megtalálni a „gazdasági növekedés” és minőségi fejlődés érvrendszerének közti átjárókat.

Kapcsolat: Ms. Mara Bergmane, Farm „Upmali”, Rendas pagasts, Kuldigas rajons, LATVIA upmali.herbs@pcabc.lv * www.ekoprodukti.lv

10. Szószedet

Barnázónás beruházás – felhagyott, leromlott állagú gyárépületek és iparterületek rehabilitációja, az értékes és megtartható épületek, épületrészek korszerű térformálással történő újjáépítése és funkcióváltása. (Pl. a budapesti Millenáris a volt Ganz gyár helyén).

Biodiverzitás – az állat- és növényfajok sokfélesége.

A genetikai változatosság, az alkalmazkodóképesség, tágabb értelemben az evolúciós képesség fenntartása, amely a fajok és populációk hosszú távú fennmaradásának lényeges előfeltétele. A génmegőrzés a biodiverzitás szintjei: tájszerkezeti, társulási, faji és genetikai.

Cash flow – A cash flow a készpénz ki- és beáramlása. Azért említjük, mert a Strukturális Alapok pályázatai többnyire utófinanszírozottak, a támogatások kifizetéséig hónapok telhetnek el.

EMAS – Az EMAS az EU önkéntes részvételen alapuló környezetvédelmi vezetési és hitelesítési rendszere (Eco-Management and Audit Scheme) - <http://emas.kvvm.hu/>

Externália – Külső gazdasági hatás. 1) A tevékenység valamely harmadik személynek vagy személyeknek a jóléti függvényét módosítja. A pozitív externália növeli a jólétet (a gyümölcsstermesztőnek nő a termése), a negatív externália pedig csökkenti a jólétet (például az erőmű közelében lakók gyakrabban betegek és ezért csökken a jövedelmük). 2) A jólét növekedéséért (pozitív externália esetén) vagy csökkenéséért (negatív externália esetén) a harmadik felet nem kötelezik a haszon ellenértékének a megfizetésére vagy a kárért nem kompenzálják. 3) A harmadik fél részére előidézett hatás létrehozása nem szándékol, vagyis a példánkban említett méheket nem kifejezetten azért vitték oda, hogy a beporzást elősegítsék, vagy nem kifejezetten azért füstölnek, hogy a közelben lakóknak kellemetlenségeket okozzanak.

ISO – A Nemzetközi Szabványügyi Szervezet által kiadott nemzetközi szabvány. Az ISO 9001 minőségirányítási rendszer, az ISO 14001 környezetirányítási rendszer, az előkészítés alatt álló ISO26000 pedig a társadalmi felelősségvállalás szabványa lesz.

Környezetbarát – az a tevékenység, ami konkrétan jót tesz a környezetnek. Egy katalizátoros autó legfeljebb környezetkímélő, de nem környezetbarát! Figyeljünk a pontos fogalmazásra! <http://kornyezetbarat.lap.hu/>

Környezeti hatás – A környezetben okozott bármilyen - akár kedvező, akár kedvezőtlen - változás, amely részben vagy egészben a szervezet tevékenységéből, termékeiből vagy szolgáltatásaiból származtatható.

Környezeti teljesítmény – A szervezet vezetésének, a káros környezeti hatások csökkentése, illetve kiküszöbölése terén elért eredményei.

Tájgazdálkodás – “Az értékenntartó gazdálkodásnak tehát egyik legfontosabb alapeleme a tájhoz, a környezetéhez illeszkedő funkció, ágazati rendszer és intenzitási fok megtalálása, vagyis olyan földhasználati rendszer kialakítása, amely magából a környezetből, annak adottságaiból és korlátaiból fakad, ahhoz a lehető legjobban illeszkedik.” (Ángyán József)

11. Hasznos honlapok és források (frissítve 2011-ben)

Magyar Természetvédők Szövetsége: www.mtvsz.hu
EU portál: www.euvonal.hu

Rengeteg adat: www.lap.hu → eu.lap.hu; kornyezetvedelem.lap.hu; palyazat.lap.hu; kornyezetbarat.lap.hu és számtalan egyéb gyűjtemény

Zöld hírek és adatbázisok: www.greenfo.hu

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség : www.nfu.hu

Hasznos információk pályázatokhoz, Esélyegyenlőségi útmutató és Környezeti fenntarthatósági útmutató:

www.nfu.hu/download/4340/horizontalis_eselyegyenlosegi_fin.doc

www.nfu.hu/download/5749/Kornyezeti_fenntarthatosagi_utmutato.pdf

Közösségi Támogatási Keret - www.nfu.hu/download/706/vi._vegrehajtas.pdf

Regionális Operatív Programok: <http://www.nfu.hu/doc/6>

Az Európai Unió teljes kronológiája - www.eutanfolyam.hu/eu_kronologia.html

LEADER: <http://www.umvp.eu/?q=leader/>

A Fenntartható fejlődés különböző definícióinak gyűjteménye:

www.gdrc.org/sustdev

Projektektről, pályázatokról pofonegyszerűen. Kiadvány, prezentációs és képzési modul. A Tanácsadók a Fenntartható Fejlődésért Egyesület (TFF) és a Mobius Bt. közös képzési anyag, szerkesztette Perneckzy László. www.tff.hu és www.mobius.hu

A **Tanácsadók a Fenntartható Fejlődésért** egyesület hivatalosan 2001. február 20-án alakult Budapesten, 15 taggal. A szervezet tagjai ezt megelőzően több mint négy éve az Ökotárs Alapítvány facilitátor csoportjaként együtt dolgoztak különböző szervezetfejlesztési programokon.

Az egyesület létrejöttének a célja, hogy a tréneri/facilitátori tudást ötvözze a fenntartható fejlődés elveivel. Olyan civil, üzleti és állami irányítási és tervezési módszereket szeretnénk kidolgozni és meghonosítani Magyarországon, amelyek az adott szervezet tevékenységében megerősítik a fenntarthatósági szempontokat, és hozzájárulnak a helyi fenntartható fejlődés megvalósításához. A tagok között megtalálhatók civil aktivisták, facilitátorok, és a szociális/üzleti szféra professzionális tréneri. Tagjai vagyunk a Magyar Természetvédők Szövetségének, és több programunkban együttműködünk más civil szervezetekkel is.

Elérhetőség:

Cím: 1145 Budapest, Bácskai u. 51/b

Telefon: 20/366 2221

E-mail: tff@zpk.hu

Honlap: www.tff.hu

A **Magyar Természetvédők Szövetsége** 1989-ben alakult. Célja a természet egészének a védelme, beleértve minket is embereket. A természetnek része az ember, ezért különös hangsúlyt fektetünk az ember és a természet harmonikus együttműködésének megteremtésére, a fenntartható fejlődés felé törekvésre. Az MTvSz törekszik arra, hogy tevékenysége túlmutasson a környezetvédelmi ágazati szemléleten, ezért főleg azzal foglalkozik, hogyan lehetne a környezeti problémákat megelőzni a társadalmi-gazdasági tevékenységek jobb szervezésével. Kiemelkedő tevékenységeink közé tartozik a természetvédelem, a környezetbarát mezőgazdaság és fejlesztéspolitika segítése, a környezettudatos és egészséges életmód terjesztése, fellépés a globális környezeti gondok okai ellen, mint klímaváltozás és génmanipuláció.

Az MTvSz tevékenysége a tagcsoportokkal való együttműködésen alapul. 108 tagszervezetünkkel sok közös akciót szervezünk a fővárosban és az ország 19 megyéjében. Részt veszünk az európai szakpolitikák alakításában is, főképp a Föld Barátai nemzetközi hálózatban való aktív munkálkodáson keresztül.

Elérhetőség:

Cím: 1091 Budapest, Üllői út 91/b.

Telefon: 216-7297

E-mail: info@mtvsz.hu

Honlap: www.mtvsz.hu

Impresszum

Szerzők:

BOJTOS Ferenc

(Csemete Természet- és Környezetvédelmi Egyesület)

CSELÓSZKI Tamás

(E-Misszió Természet- és Környezetvédelmi Egyesület)

DÖNSZ Teodóra

(Magyar Természetvédők Szövetsége)

F. NAGY Zsuzsanna

(Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány,
Kőtháló)

F. HORVÁTH Kinga

(Tanácsadók a Fenntartható Fejlődésért)

LAJTMANN Csaba (Reflex Környezetvédő Egyesület)

Marta SMIGROWSKA (Lengyel Zöld Hálózat,
Lengyelország)

Juraj ZAMKOVSKY (Föld Barátai - CEPA, Szlovákia)

Roman HAKEN (Közösségszervező Központ, Csehország)

HAJDU Zoltán (Fókusz Öko Központ, Románia)

PONICSÁN Péter (Magyar Természetvédők Szövetsége)

Szerkesztette:

PERNECZKY László és DÖNSZ Teodóra

Lektorálták:

DR. FARKAS István és DÖNSZ Teodóra

(Magyar Természetvédők Szövetsége)

Felelős kiadó: DR. FARKAS István

(Magyar Természetvédők Szövetsége)

Ez a kiadvány a Tanácsadók a Fenntartható Fejlődésért egyesület és a Magyar Természetvédők Szövetsége 2006-ban készített közös kiadványának frissített utánnomása, melynek megjelenését a Nemzeti Civil Alapprogram és a Charles Stewart Mott Alapítvány támogatta.

